

Örebro universitet
HumUS-institutionen
Historieämnet

Katten i medeltidens symbolvärld

*En studie om framställningen av kattdjur i medeltida
bestiarier*

Bild: detalj ur träsnitt i *Dyalogus
creaturarum moralizatus* etthundrafemte
samtalet om haren som rättslär

Therese Gunnarsson
Handledare: Louise Berglund
Historia C
Uppsatskurs
Vårterminen 2014

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	4
2. FORSKNINGSLÄGE	7
2.1 Den medeltida synen på djur samt medeltida djurböcker.....	7
2.2 Medeltida djursymbolik.....	9
2.3 Beskrivningar av kattdjur i forskningsläget.....	11
2.4 Bokproduktionen i det medeltida Sverige	12
2.5 Sammanfattande reflexioner kring forskningsläget.....	14
3. PROBLEMFÖRMULERING, SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	15
4. METOD OCH MATERIAL.....	15
4.1 Material och källkritik	15
4.2 Metod.....	18
4.3 Avgränsningar	19
5. BAKGRUND	20
6. UNDERSÖKNING	22
6.1 Tamkatt.....	22
6.2 Lodjur	22
6.3 Lejon.....	23
6.4 Panter	26
6.5 Gepard	28
6.6 Leopard.....	28
6.7 Tiger.....	29
7. RESULTAT OCH AVSLUTANDE DISKUSSION	30
7.1 Analys av de olika djurbeskrivningarna	30
7.2 Jämförelse av de olika djurbeskrivningarna	33
7.3 Återkoppling till forskningsläget.....	34

7.4 Återkoppling till frågeställning, syfte och problem.....	35
7.5 Slutsatser.....	37
8. SAMMANFATTNING	38
Källor	40
Litteratur	40
Bildkälla.....	42

1. INLEDNING

Djur finns i vår närhet och har alltid gjort det. Hur man har sett på och förhållit sig till djur har däremot ändrats med tiden och dåtida uppfattningar om djur kan idag kännas främmande och underliga. I andra fall kan äldre uppfattningar om djur leva kvar än i dag utan att man tänker på det. Ett exempel på det är lejonets roll i djurriket. Om man betraktar lejonet på framsidan i denna uppsats så ser man att det framställs med krona, tredelad svans samt en stor och yvig man. Denna bild av ett lejon kan återfinnas på till exempel en riddarsläkts vapensköld eller ett landskapsvapen. Vad många inte tänker på är att denna bild av lejonet som en kunglig symbol även förekommer i mer vardagliga sammanhang. Det tydligaste exemplet på det är barnfilmsklassikern *Lejonkungen* där handlingen kretsar kring en flock lejon som styr över savannen.¹ Ett annat exempel är den gode kung Rikard som framställs som ett lejon med krona i Disneys tecknade version av *Robin Hood*.² Vad jag vill visa med dessa exempel är hur vi i nutid ger djur roller som inte alltid överrensstämmer med hur djuren verkligen är. Vi vet att i verkligheten finns det inga djurkungar, men ändå accepterar vi denna bild av lejonet i litteratur och på film.

Detta är ingenting nytt utan har förekommit sedan antiken och var speciellt vanligt under medeltiden. Under just medeltiden förekom djur flitigt i bilder och litteratur och gavs då ofta olika symboliska innebörder. I det medeltida samhället spelade kristendomen en stor roll och symboliken, som var en viktig del av den medeltida föreställningsvärlden, var därför ofta religiöst präglad. På medeltiden levde djuren närmare människan än idag och det var därför logiskt att använda dem som symboler för att förklara någonting som annars kunde verka oklart eller förvirrande.³ Medeltida djursymbolik kan därför säga någonting om hur man tänkte och förhöll sig till sin omvärld på den tiden.

Denna uppsats syftar till att se närmare på det medeltida samhällets förhållande till djur genom att undersöka hur djur framställdes under medeltiden samt vilken symbolik som djuren förknippades med. För att göra det kommer djurböcker från den tiden att undersökas. En vanligt förekommande och populär typ av djurbok på medeltiden var bestiarier och det är exempel på dessa böcker som har valts ut till att fungera som material i uppsatsen.

Vad är då ett bestiarium? Ett bestiarium är en djurbok från medeltiden där både riktiga och påhittade djur tas upp. Det första kända bestiariet var *Physiologus* som skrevs vid slutet av

¹ *Lejonkungen*, DVD, regisserad av Roger Allers och Rob Minkoff, Burbank, 1994.

² *Robin Hood*, VHS, regisserad av Wolfgang Reitherman, Burbank, 1973.

³ Ziolkowski, Jan M. (1997), "Literary Genre and animal Symbolism", i Houwen, L. A. J. R. (red.) (1997), *Animals and the symbolic in mediaeval art and literature*, s. 1 ff.

100-talet. Den byggdes sedan på och utökades med tiden.⁴ De tidigare medeltida bestiarierna var främst didaktiska böcker skapade för att lära ut kristen moral till nunnor och munkar genom att ge djuren mänskliga egenskaper och få dem att tjäna som goda och dåliga exempel. Längre fram började man använda bestiarierna vid predikningar och deras budskap nådde då ut till folket på ett annat sätt än tidigare. Bestiarierna var rikt illustrerade så att de kunde förstås av folk som inte själva kunde läsa.⁵ Bilderna i bestiarierna överensstämmer inte alltid med verkligheten eller med texten om respektive djur då de dels skulle fungera som förklaring av texten mer än en exakt avbildning och dels för att man inte alltid visste hur mer avlägset förekommande djur såg ut.⁶

Idén om att använda djur för att visa hur människor skulle bete sig uppstod redan på antiken i fabler och myter. Denna trend levde sedan kvar in på medeltiden då medeltida kyrkmän började skriva texter som liknade fablerna men fokuserade på bibliska lärdomar och använde djur som metaforer för dem.⁷ Man använde alltså någonting konkret som människorna förstod, i det här fallet djur, för att förklara någonting som annars kunde tyckas abstrakt, som religion och religiös moral. Men det var inte bara inom kyrkan som man använde sig av bestiarierna. Överklassen använde dem som nöjesläsning. Det var endast de övre samhällsklasserna, adel och kyrkan, som hade råd med dessa välgjorda och rikt illustrerade böcker.⁸ På 1500-talet förlorade bestiarierna sin betydelse när sakligare zoologiska skrifter började skrivas.⁹ Bestiariernas didaktiska och moraliska syfte gjorde att de skiljde sig åt från dessa mer zoologiska djurböcker som framförallt skulle visa hur ett djur faktiskt såg ut och betedde sig. Den mer zoologiska typen av djurböcker har levt kvar till nutid medan bestiarierna gick ur modet och försvann i takt med att de ersattes av andra typer av läromedel.¹⁰

Man kan fråga sig om de olika användningsområdena samt de olika grupper som använde bestiarierna kan ha lett till motsättningar eller olika typer av djurbeskrivningar i bestiarietexterna. Kyrkan använde som nämnts bestiarierna för att förmedla olika budskap, vilket hänger samman med kristen och medeltida symbolik då djuren gavs symboliska egenskaper. När man ser på bestiarietexterna kan det vara svårt att skilja dessa olika typer av syften åt då det inte finns någon tydlig gräns mellan dem. Det kan därför vara svårt att veta

⁴ Karlsson, Lennart & Swahn, Jan-Öjvind (2014), sökord: *Bestiarium*, <http://www.ne.se/lang/bestiarium>, hämtat 2014-02-13.

⁵ Baxter, Ron (1998), *Bestiaries and their users in the Middle Ages*, s. 208 f.

⁶ Bernström, John (1958), "Dialogus creaturarum moralizatus", i *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid*, band 3, s. 380 ff.

⁷ Salisbury, Joyce E. (2011), *The beast within: animals in the Middle Ages*, s. 81 f., 88 ff.

⁸ Eriksson, Bo (2009), *Bestiarium: en medeltida djurbok*, s. 7 f.

⁹ Karlsson & Swahn (2014)

¹⁰ Eriksson (2009), s. 7 f.

vad som var konkreta och symboliska beskrivningar av djuren. En tankeväckande reflexion är därför hur dessa mer symboliska djurbeskrivningar förhöll sig till den mer konkreta uppfattningen av hur ett djur såg ut och uppförde sig.

Symboler är ett invecklat och mångtydigt begrepp och kan därför behöva förtydligas något. Symbolbegreppet kan tolkas på en mängd olika sätt inom olika vetenskaper, men kopplas ofta samman med tecken. En symbol är någonting konkret som får stå för någonting abstrakt som den ofta delar en egenskap med. Ett exempel på det är hur en våg får symbolisera rättvisa eftersom både vågen och rättvisan förknippas med jämvikt. I denna uppsats är det konkreta olika djur medan det abstrakta är symboliken kring djuren samt de kristna budskap som var vanliga i medeltida bestiariet. Utseendet hos en symbol kan vara bestämt men dess betydelse eller innehåll är sällan entydig utan är beroende av den som tolkar den. Inom de flesta religioner ser man symboler i handlingar, bilder eller föremål. Deras funktion är att göra det abstrakta mer konkret och världsligt. Under medeltiden tolkade man kristna symboler i fabler, vilket märks i djur- och växtböcker från den tiden. Inom bildkonst används symboler för att komplettera och förtydliga ett budskap. Ett sätt att göra det på är att använda dem som attribut för någonting, till exempel att ett lejon är ett attribut för en kung.¹¹ Andra begrepp som liknar symbolbegreppet är liknelser och metaforer. I en liknelse eller metafor förklarar man hur någonting är genom att jämföra det med någonting som påminner om det. Ett exempel på det är att dra likheter mellan en lättskrämmd person och ett lättskrämt djur, som en hare. Skillnaden mellan en liknelse och en metafor är att en liknelse är mer dämpad medan en metafor är mer direkt, till exempel är 'han är ett lejon' en metafor medan 'han är *som* ett lejon' är en liknelse.¹² Liknelser och metaforer kommer att ingå i symbolbegreppet i denna uppsats och därmed inte ses som skilda företeelser för enkelhetens skull.

Denna uppsats ser närmare på synen på djur i det medeltida samhället för att kunna säga någonting om hur man tänkte i förhållande till djur på medeltiden. Det kommer att undersökas genom att se på hur man beskrev djur i medeltida bestiariet samt om det finns olika typer av beskrivningar som speglar de skilda syften som bestiarierna hade i dessa texter och hur dessa i så fall förhåller sig till varandra. Låt oss därför se närmare på bestiariet, samt den medeltida symbolik som dessa förknippades med, genom att se på tidigare forskning inom ämnet.

¹¹ Sonesson, Göran, Edsman, Carl-Martin & Sandström, Sven (2014), *Nationalencyklopedin*, sökord: *symbol*, <http://www.ne.se/lang/symbol>, hämtad 2014-04-15.

¹² Nationalencyklopedin (2014), sökord: *liknelse*, <http://www.ne.se/lang/liknelse>, hämtad 2014-04-15.

2. FORSKNINGSLÄGE

2.1 Den medeltida synen på djur samt medeltida djurböcker

Denna uppsats undersöker hur man såg på och beskrev djur på medeltiden genom att se på djurbeskrivningar i medeltida bestiarier. Här följer därför ett antal verk som på olika sätt behandlar just synen på djur under medeltiden samt hur man kan och har använt bestiarier i sin forskning.

Antologin *Beasts and birds of the Middle Ages: the bestiary and its legacy* vars redaktörer är konsthistorikern Willene B. Clark och medeltidshistorikern Meradith T. McMunn, är ett tidigt exempel på ett sådant verk. Den handlar på olika sätt om bestiarier, bland annat om hur man kan använda dem i forskning. Den innehåller även studier av hur man beskriver ett utvalt antal djur i bestiarierna.¹³

I den första kategorin finns studien "The Art of Memory and the Bestiary" skriven av medeltidshistorikern Beryl Rowland som behandlar bestiariernas roll i förhållande till att minnas. Resultatet visar att bestiariernas utformning med omväxlande bilder och text var gjorda för att lättare minnas de moraler som texterna innehöll genom att påverka läsaren genom att både stimulera syn och hörsel på samma gång.¹⁴ En av de studier som tar upp hur man beskrev bestiariedjur är "The Phoenix: Its Nature and Its Place in the Tradition of the *Physiologus*" skriven av historikern Guy R. Mermier. Den tar som titeln antyder upp fågel fenix och hur detta mytologiska djur framställs i olika bestiarietexter. Hans slutsats visar att vissa av dessa texter var mer teologiska och poetiska medan andra inte lade lika stort fokus på dessa element.¹⁵ Ett annat kapitel som behandlar fåglar i medeltida litteratur är "Spring, Love, Birdsong: The Nightingale in Two Cultures" skriven av medeltidshistorikern Wendy Pfeffer. Den fokuserar på näktergalen och dess betydelse under medeltiden. Näktergalen sägs här kunna symbolisera poeter och deras verk samt våren. Denna symbolik jämförs med arabiska berättelser om vindfåglar. Resultatet visar att symboliken kring näktergalar och vindfåglar liknar varandra men har troligtvis uppstått parallellt. Vad en vindfågel är för typ av fågel framkommer inte av texten.¹⁶ Dessa två texter tar båda upp bestiariedjur men lägger fokus på helt olika saker i sina tolkningar då den ena jämför beskrivningar i olika bestiarier medan den

¹³ Clark, Willene B. & McMunn, Meradith T. (1989), "Introduction" i Clark, Willene B. & McMunn, Meradith T. (red.), *Beasts and birds of the Middle Ages: the bestiary and its legacy*, s. 7.

¹⁴ Rowland, Beryl (1989), "The Art of Memory and the Bestiary", i Clark, Willene B. & McMunn, Meradith T. (red.), *Beasts and birds of the Middle Ages: the bestiary and its legacy*, s. 20 f.

¹⁵ Mermier R. Guy (1989), "The Phoenix: Its Nature and Its Place in the Tradition of the *Physiologus*", i Clark, Willene B. & McMunn, Meradith T. (red.), *Beasts and birds of the Middle Ages: the bestiary and its legacy*, s. 78 f.

¹⁶ Pfeffer, Wendy (1989), "Spring, Love, Birdsong: The Nightingale in Two Cultures" i Clark, Willene B. & McMunn, Meradith T. (red.), *Beasts and birds of the Middle Ages: the bestiary and its legacy*, s. 93.

andra undersöker hur samma djur beskrevs i olika delar av världen under samma tidsperiod. Den tolkning som ligger närmast denna uppsats är den om näktergalen då den åtminstone talar om symboliken kring djuret i fråga och inte bara om hur bestiarietexterna är skrivna.

Konsthistorikern Ron Baxters bok *Bestiaries and their users in the Middle Ages* behandlar bestiariers uppbyggnad, innehåll samt användning och hur de har förändrats under medeltiden. Han gör en djupgående textanalys av det tidiga bestiariet *Physiologus* samt senare bestiariet och jämför dessa. Metoden är statistisk och han använder genomgående tabeller, siffror och diagram som kan vara svåra att förstå om man inte är insatt i ämnet. Det Baxter kom fram till var att de tidiga medeltida bestiarierna var skrivna för att lära munkar och nunnor om laster, dygder och liknande. Eftersom dessa oftast inte kunde läsa eller skriva var bestiarierna gjorda för uppläsning och bildernas skulle förtydliga texternas budskap. Med tiden förändrades denna användning, och därmed själva texternas utformning, från att vara föreläsningmaterial till att likna uppslagsverk och referensböcker. Nya djur lades till och texterna om djur som redan fanns förlängdes. Dessa nya bestiariet användes ofta i predikningar som exempel för att förtydliga budskapen som man ville ge lyssnarna. Baxters resultat behandlar även hur man ska klassificera bestiariet. Han kommer i förhållande till denna fråga fram till att den kategori som dessa böcker tillhörde, inte längre existerar och att man därför i nutid oftast kategoriserar dem felaktigt som zoologiska texter.¹⁷ Denna bok fokuserar mer på texternas uppbyggnad och hur man ska läsa dem än på vad de säger om djuren de handlar om, men den är ändå intressant då den tar upp bestiariet och deras förändrade användning och utformning under medeltiden.

Konst- och naturhistorikern Nona C. Flores antologi *Animals in the Middle Ages: a book of essays* tar på olika sätt upp djur och deras roll samt symboliken kring dem på medeltiden. Bokens introduktion skriven av Nona C. Flores behandlar medeltida djurbilders betydelse för människan. Här diskuteras hur dessa bilder var mer än bara dekorationer. Bildernas symboliska kraft kan härledas tillbaka till äldre traditioner, men tycks alltså leva kvar på medeltiden.¹⁸ Ett av bokens kapitel är "The Truculent Toad in the Middle Ages" skriven av medeltidlitteraturvetaren Mary E. Robbins som behandlar paddor och deras symboliska samband med döden och ondska. Författaren menar här att denna bild redan var etablerad under tidig medeltid men utvecklades och blev mer komplex med tiden. Att använda en padda som symbol på detta sätt fungerade som en påminnelse till de kristna om deras egen

¹⁷ Baxter (1998), s. XII, 208 ff.

¹⁸ Flores, Nona C. (red.) (1996), "Introduction", i Flores, Nona C. (red.), *Animals in the Middle Ages: a book of essays*, s. XI.

dödlighet.¹⁹ Detta visar på ett bra sätt hur man kan undersöka symboliken kring ett djur och hur denna helt skiljer sig från vad vi idag förknippar med djuret ifråga. Även att bilderna av djur på medeltiden hade en djupare mening berörs, vilket är av intresse för denna uppsats då de djupare meningarna med djurbeskrivningar kommer att studeras.

The beast within: animals in the Middle Ages av historikern Joyce E. Salisbury är ett nyare verk på samma tema. Boken tar upp hur människor på medeltiden förhöll sig till djur på olika sätt. Genom bokens gång framkommer det att gränserna mellan människa och djur sakta började suddas ut under medeltiden. Att använda djur som metaforer för människor gjorde det ibland svårt för människor att skilja mellan sig själva och de djur som symboliserade dem. Det ledde till att folk på medeltiden allt mer började behandla djur som människor, trots kyrkans protester. Vad är det då som skiljer människa från djur enligt medeltidens mått? Salisbury nämner eld, utvecklat intellekt, språk, skratt, förmågan att klä sig samt att kunna styra över sina instinkter som skillnader mellan människor och djur. Men man började samtidigt se djuret i människan. Salisbury konstaterar att vår moderna syn på människan som en typ av djur började på medeltiden, men har tagit lång tid att slå rot.²⁰ Denna bok belyser på ett bra sätt hur människans förhållande till djur såg ut på medeltiden samt hur detta förhållande ligger till grund för människans moderna uppfattning om sig själv.

2.2 Medeltida djursymbolik

Människans syn på djur under medeltiden i bestiariet är ett stort ämne och behöver därför smalas av. Ett sätt att begränsa arbetet är att fokusera på symboliken i bestiarierna. Genom att fokusera på förhållandet mellan symboliken samt det mer konkreta i beskrivningarna av ett begränsat antal djur i bestiarierna kan man lättare få en hanterlig uppsats som det går att få fram påtagliga resultat ifrån. Här följer ett antal verk som på ett eller annat sätt handlar om den medeltida symboliken kring djur och hur man kan använda den i en historisk uppsats.

Medeltidshistorikern Jean-Claude Schmitts bok *Den heliga vinthunden* behandlar en kult kring en hund som blivit martyr. Denna kult startade redan på 1200-talet och levde kvar fram till 1800-talet. Kulten var kristen, men uppskattades inte av kyrkan då den inte gick igenom den rätta länken mellan gud och folket som kyrkan stod för. Schmitt undersöker hur denna kult och symbolismen förknippad med den har förändrats med tiden. Målet med ritualen var att bota sjuka barn genom att placera dem vid kultplatsen för att de sjuka ”bortbytingarna” skulle bytas tillbaka till friska barn. Något Schmitt upptäckte var att trots att strukturen

¹⁹ Robbins, Mary E. (1996), “The Truculent Toad in the Middle Ages”, i Flores, Nona C. (red.), *Animals in the Middle Ages: a book of essays*, s. 43.

²⁰ Salisbury (2011), s. 107, 146, 155.

förblev densamma ändrades vissa element med tiden. Ett av dessa var att man skulle sänka ner barnet i vatten efteråt, vilket med tiden togs bort. En annan förändring var att ritens syfte ändrades från att kunna symbolisera olika saker, som barnamord och utbyte av barn, till endast botandet av sjuka barn.²¹ Denna bok belyser hur medeltida symbolik kunde fungera i praktiken hos vanligt folk. En annan sak som belyses är hur symboliken kunde leva kvar under lång tid med endast ett par ändringar för att kunna följa med kulturen den var en del av. Dessa olika sätt att undersöka symbolik i relation till djur är värt att beakta i en uppsats om just djursymbolik från medeltiden.

Historikern Keith Thomas bok *Människan och naturen* tar upp människans relation till naturen och däribland dess förhållande till djur. I frågan om djurs roll på medeltiden konstaterar Thomas att människan hade en nära relation till djur som byggde på hur nära man levde med djuren. Han beskriver hur det var vanligt att behandla djur som människor och därför bestraffa dem som sådana samt att använda djurnamn för att beskriva människor. Detta har sedan gett upphov till metaforer och analogier som används än idag.²² Thomas belyser här bakgrunden till de metaforer om djur som har överlevt sedan medeltiden. Han skriver inte rätt ut om den symbolik som förknippas med vissa djur, men han talar om sådant som hänger samman med det. Han belyser precis som Salisbury hur gränsen mellan människa och djur ibland inte var så tydlig som man oftast tänker sig. Denna bok kanske inte behandlar just det som denna uppsats fokuserar på, men den är en av de tidigaste böckerna om djur och deras betydelse förr i tiden och är därför värd att nämnas.

L. A. J. R. Houwen, som är språk- och litteraturvetare med fokus på medeltiden, står som redaktör för antologin *Animals and the symbolic in mediaeval art and literature* som behandlar medeltida symbolik kring djur. Boken börjar med kapitlet "Literary Genre and Animal Symbolism" skriven av medeltidlitteraturvetaren Jan M. Ziolkowski som handlar om just symboliken kring djur. Precis som Thomas och Salisbury resonerar Ziolkowski kring hur det på medeltiden fanns en otydlighet kring gränsen mellan djur och människor då kyrkan både ville upprätta starka gränser mellan dessa men samtidigt uppmuntrade folk att dra liknelser mellan djur och människors beteenden. Denna otydlighet tycks ha återspeglats i litteraturen kring djur på medeltiden vilket ledde till att det fanns en varierad uppsättning medeltida verk som behandlade djur och symboliken förknippad med dessa.²³ "Pulling Chestnuts out of the Fire" skriven av språkvetaren Elizabeth Dawes är ett annat av bokens

²¹ Schmitt, Jean-Claude (1985), *Den heliga vinthunden: Sankt Guinefort, helgon & hund*, s. 235, 239 ff.

²² Thomas, Keith & Broberg, Gunnar (1988), *Människan och naturen*, s. 108 ff.

²³ Ziolkowski (1997), 22 f.

kapitel och behandlar djurberättelser och deras ursprung. Dawes resultat visar att det är svårt att hitta ursprunget till en djurberättelse då de ofta var muntliga från början, medan det bara är de skriftliga källorna som har överlevt till vår tid.²⁴ Antologin visar på ett bra sätt hur man kan studera medeltida djursymbolik och använda den i en undersökning. Här ligger fokuset på bakgrunden till berättelser framför att studera själva texten, men den är ändå ett intressant sätt att se på vad symboliken kring djur har för ursprung.

Historikern Agneta Ney skriver i artikeln ”Uselt att vara varg” om hur terminologin och symboliken kring vargen har förändrats från förkristen till kristen tradition samt vad de olika benämningarna som ulv och varg hade för olika betydelser genom att bland annat se på rättsmaterial från tiden. Hennes resultat visar att ordet varg var mer negativt än ulv samt att beskrivningarna av djuret var mer symboliska i äldre källor och med tiden blev allt mer zoologiska ju längre in på medeltiden man kom.²⁵ Denna artikel fokuserar på hur man beskrev och använde sig av terminologin runt ett specifikt djur i olika sammanhang under medeltiden samt tiden strax före denna. Även om Ney inte fokuserar på samma djur som denna uppsats, och inte använder sig av samma typ av källmaterial, så är det ändå ett bra exempel på hur olika beskrivningar av ett djur och användningar av symboliken kring detta djurkan ses samt på hur djurbeskrivningar ändrats över tid.

2.3 Beskrivningar av kattdjur i forskningsläget

För att kunna få fram resultat som visar hur man såg på och förhöll sig till djur på medeltiden måste ett visst antal djur som omnämns i litteratur från tiden samt verkar ha en framträdande roll inom den medeltida djursymboliken väljas ut att studeras. Som vi sett redan i inledningen passar lejon in på dessa kriterier, men även andra kattdjur förekommer i litteratur och konst från medeltiden och bör därför ha ingått i den medeltida föreställningsvärlden på ett eller annat sätt. Denna uppsats kommer därför att undersöka hur ett antal kattdjur beskrevs i medeltida bestiarier. Flera av de verk som har behandlats ovan i forskningsläget nämner kattdjur och symboliken kring dessa, även om ingen av dem fokuserar på det. Det visar hur kattdjur tycks förekomma ofta i bestiarier och djursymbolik från medeltiden då flera forskare använder sig av dem som exempel och liknande i sina studier. Här följer en kort genomgång av vad dessa verk har att säga om kattdjursymbolik. Dessa beskrivningar är bra att ha i åtanke i denna uppsats analys av bestiarietexterna om kattdjur.

²⁴ Dawes, Elizabeth (1997), ”Pulling Chestnuts out of the Fire”, i Houwen, L. A. J. R. (red.) (1997), *Animals and the symbolic in mediaeval art and literature*, s. 168 f.

²⁵ Ney, Agneta (2012), ”Uselt att vara varg. Om vargterminologi i västnordisk litteratur och rättsuppfattning”, i *Historisk Tidskrift* nr 3 2012, s. 7 f.

Houwens antologi har inget avsnitt som specifikt behandlar kattdjur, men de nämns genomgående som exempel och man kan därför se vissa teman kopplade till dessa djur. Medeltidlitteraturvetaren James I. McNelis III beskriver i sitt kapitel "A Greyhound Should Have 'Eres in þe Manere of a Serpent'" hur katter ofta associerades med ondska och häxkonst på medeltiden. Att katter fångande möss sågs som en metafor för hur djävulen fångar människors själar.²⁶ Ziolkowski beskriver i sin tidigare nämnda studie hur kattdjur kunde ges olika, ibland rent motsägande, betydelser beroende på sammanhang. Ett lejon kunde både representera Jesus i en text och djävulen i en annan.²⁷ Språk- och litteraturvetaren Priscilla Bawcutt nämner i kapitlet "Nature in Tooth and Claw" tigrar och att de kunde representera djävulen då dess naturliga grymhet ansågs symbolisera ondska.²⁸

Baxter använder även han kattdjur som exempel i sin analys. Ett djur som Baxter kortfattat tar upp är pantern. Den beskrevs som ett stiligt och mildt djur som hade en sötdoftande andedräkt. Andedräkten och dess rytande ansågs kunna skrämja bort drakar som var panterns enda fiende. Alla andra djur drogs till panterns doft och följde denna, vilket symboliserade hur Jesus ledde människorna bort från djävulen, som är draken. Panterns brokiga päls symboliserade Jesus visdom, dess vana att vila efter jakt länkades med återuppståndelsen och dess söta andedräkt sades symbolisera Jesus övertalningsförmåga.²⁹

Salisbury använder genomgående kattdjur som exempel i olika delar av sin bok. Ett av de djur som hon tar upp är huskatter som på medeltiden inte ansågs vara husdjur och knappast kunde anses vara tama. De definierades utifrån sin förmåga att fånga gnagare och det var sällan som man matade katterna eftersom man ville bevara deras aptit för skadedjur.³⁰ Även lejon omnämns i boken och var vanligtvis den noble kungen i medeltidens djurvärld. Då lejon inte fanns vilt i Europa var beskrivningarna av dessa ofta mer bibliska och abstrakta än biologiskt korrekta. Bilden av ett lejon som sympatisk, rättvis, något reserverad och ibland åldrad visade mer hur en kung skulle vara än ett riktigt lejon.³¹

2.4 Bokproduktionen i det medeltida Sverige

För att bättre förstå bestiariernas roll i det medeltida samhället ska ett verk om textsammanställning och bokproduktionen under medeltiden här presenteras. Detta verk är

²⁶ McNelis III, James I. (1997), "A Greyhound Should Have 'Eres in þe Manere of a Serpent'" i Houwen, L. A. J. R. (red.) (1997), *Animals and the symbolic in mediaeval art and literature*, s. 71.

²⁷ Ziolkowski (1997), 11.

²⁸ Bawcutt, Priscilla (1997), "Nature in Tooth and Claw", i Houwen, L. A. J. R. (red.) (1997), *Animals and the symbolic in mediaeval art and literature*, s. 105.

²⁹ Baxter (1998), s. 49 f.

³⁰ Salisbury (2011), s. 116.

³¹ Salisbury (2011), s. 101 f.

Den svenska litteraturen bok 1: från forntid till frihetstid, en antologi sammanställd av medeltidslitteraturvetaren Lars Lönnroth samt litteraturvetaren Sven Delblanc. Denna bok tar upp hur litteraturen vuxit fram och utvecklats i Sverige. I kapitlet "Medeltidskyrkans genrer, 1150-1520", sammanställt av språk- och idéhistorievetaren Anders Piltz, beskrivs att under medeltidens början var den mesta litteraturen avsedd för kyrkan och därför skriven på latin, vilket gjorde den otillgänglig för de lägre samhällsskikten. Inom den tidigaste litteraturen var gränsen mellan nöjesläsning och uppbygglig läsning vag, men med tiden började kyrkan fördöma den rena nöjesläsningen. Det ledde till att folklitteratur blev mer moraliserande och att berättelserna ersattes av predikningar och *exempla* (böcker som ger exempel på hur man ska bete sig).³² På medeltiden fanns det ingen upphovsrätt då man ansåg att texternas innehåll var allmän egendom och att alla kunde använda sig av eller bygga på det. Texter kunde därför vara hopplockade från många olika håll. Under medeltidens andra hälft växte en typ av litteratur fram som riktade sig till adeln och som skulle fungera som en uppfostran i att vara aristokrat. Denna genre kallas för hövisk på grund av dess höviska språk och innehöll ofta vad vi idag kallar för riddarberättelser. Under senmedeltiden spreds dessa texter även muntligt till bönderna och borgarna.³³

Vidare beskrivs det i kapitlet "Reformation och renässans – en periodöversikt" skrivet av litteraturvetaren Johannesson hur bokproduktionen utvecklades under medeltidens gång. Johannesson beskriver att man under medeltiden skrev böcker förhand på pergament, vilket gjorde att de var dyra att framställa och därför ovanliga. Detta ändrades när det billigare pappret på 1300-talet kom till Europa. En annan nymodighet som förenklade bokproduktionen var träsnittet, en typ av trätavlor som man kunde använda som stämplor för att skapa bilder så att man inte behövde göra alla bilder för hand. Men det var inte förrän vid 1400-talets mitt när boktryckarkonsten introducerades i Sverige som bokproduktionen riktigt tog fart. Med hjälp av denna uppfinning kunde man massproducera böcker då man inte längre behövde skriva dem förhand och fler böcker nådde därför ut till en större grupp än tidigare. Från början var det kyrkan som stod för boktryckandet och de tidigaste tryckerierna låg vid kloster. De böcker som trycktes där var främst översättningar av kyrklig litteratur samt riddarberättelser som skulle uppfostra adeln på det sätt som kyrkan ville. Man började sedan översätta och anpassa äldre skrifter till att fungera som en instruktion för den svenska medeltidsbefolkningen. När Gustav Vasa kom till makten i Sverige flyttade han över

³² Piltz, Anders (1987), "Medeltidskyrkans genrer, 1150-1520", i Lönnroth, Lars & Delblanc, Sven (red.), *Den svenska litteraturen. 1: Från forntid till frihetstid*, s. 74, 78.

³³ Piltz (1987), s. 88, 93 f.

monopolet på boktryckandet från kyrkan till kungamakten och använde sig av det för att driva fram reformationen till protestantism. Även under denna period var moraliserande fabler och liknande böcker populära, men mer avancerade handböcker i ämnen som teologi och retorik blev allt vanligare inom de högre stånden.³⁴ Det är viktigt att se närmare på bokproduktionen under medeltiden för att man ska kunna säga någonting om bestiariernas tillgänglighet och kontext i det medeltida samhället och för att man därmed ska kunna dra slutsatser om hur de påverkade folks syn på de djur som beskrevs i de medeltida böckerna.

2. 5 Sammanfattande reflexioner kring forskningsläget

De verk som har behandlats skiljer sig alla åt vad det gäller deras fokus men det finns vissa teman i deras forskning. Ett sådant är hur människors förhållande till djur förändrades på medeltiden då gränsen mellan djur och människa började suddas ut något, bland annat för att man använde djur som exempel för hur människor skulle bete sig och att man därför började associera djur med mänskliga egenskaper. Många författare går även in på bestiarier. Deras utgångspunkter och metoder skiljer sig åt från att endast se på hur man ska tolka bestiarier till att jämföra hur samma djur beskrivs i olika bestiarier eller i olika kulturer. Även hur beskrivningar av ett djur utvecklas och förändras över tid berörs i en studie.

När det gäller djursymboliken finns det olika exempel på hur det kan användas i vetenskapliga studier. Att se på varför man använder djur som symboler, hur man faktiskt relaterade till djursymboliken på medeltiden samt hur denna symbolik samt framställningen av djur utvecklades och förändrades under medeltidens gång behandlas i olika studier. Fler av verken som behandlas tar upp kattdjur även om de inte fokuserar sina studier på dem. Av detta kan man utläsa att kattdjur både kunde fungera som positiva och negativa symboler samt att vissa kattdjur kunde symbolisera både gott och ont i olika sammanhang.

Denna uppsats fokuserar på framställningen av och symboliken kring kattdjur i medeltida bestiarier, vilket inget av de ovannämnda verken gör. Vissa av dem behandlar olika sätt att se på djurbeskrivningar i bestiarier, men ingen av dem ser närmare på om de olika användningsområdena för bestiarierna har påverkat hur man beskrev djuren och i så fall på vilket sätt. En annan aspekt som inget av verken går in på är hur beskrivningarna av lokala och avlägsna djur förhåller sig till varandra. Kattdjur är en djurgrupp där det finns medlemmar både i Sverige och längre bort som nämns i bestiarier. De nämns i forskningsläget men är inte

³⁴ Johannesson, Kurt (1987), "Reformation och renässans – en periodöversikt", i Lönnroth, Lars & Delblanc, Sven (red.), *Den svenska litteraturen. 1: Från forntid till frihetstid*, s. 125 ff., 132.

fokus i någon av studierna. Det finns alltså ett antal luckor i forskningsläget som denna uppsats syftar till att fylla.

3. PROBLEMFÖRMULERING, SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING

Som nämnts ovan är det inget av verken i forskningsläget som ser närmare på de motsättningar som de olika syftena i bestiarietexterna rimligtvis borde ha lett till. Kyrkan använde djuren i bestiarierna för att förklara kyrklig symbolik och bibelns budskap. Men bestiarierna fungerade även som nöjesläsning för adeln. Man kan därför undra om de olika användningsområdena av bestiarierna kan ha lett till förvirrande och ibland motsägelsefulla beskrivningar av djuren samt om beskrivningar av närbelägna eller exotiska djur skiljde sig åt. Denna uppsats kommer att se närmare på hur ett visst antal djur beskrivs i bestiarierna och om det finns olika typer av beskrivningar i texterna om dessa djur, till exempel mer symboliska eller mer konkreta. För att se på hur detta förhöll sig till närbelägna respektive avlägsna djur kommer en djurgrupp som det finns vissa arter naturligt i Europa, där de medeltida bestiarierna skrevs, och vissa djur som förekommer i andra delar av världen att studeras. Den djurgrupp som har valts ut är kattdjur då det finns europeiska tamkatter och lodjur, samt mer avlägsna medlemmar av djurgruppen som lejon, leoparder, tigrar, geparder samt pantrar. Syftet blir att se hur kattdjur beskrevs i bestiarierna från medeltiden samt vad dessa beskrivningar kan säga om dåtidens uppfattningar om dessa djur. Även om beskrivningarna av närbelägna och mer avlägsna kattdjur skiljer sig åt nämnvärt och i så fall på vilket sätt kommer att undersökas i uppsatsen.

När det gäller frågeställningen måste vi börja med att fråga oss om det förekommer olika, ibland motsägelsefulla, beskrivningar i bestiarierna och den första frågan är därför *finns det olika typer av beskrivningar i bestiarierna som speglar de olika syftena som bestiarierna hade på medeltiden?* Vi måste sedan gå vidare till att specificera oss genom att fråga *finns det skillnader och likheter i beskrivningarna av inhemska och avlägsna djur och hur ser dessa i så fall ut?* Det för att se hur beskrivningarna påverkades av att man haft kontakt med djuren på andra sätt än endast genom böcker och andra typer av djurbeskrivningar.

4. METOD OCH MATERIAL

4.1 Material och källkritik

Två källor har valts ut som källmaterial till denna uppsats. Båda innehåller texter om djur från medeltiden. Huvudkällan är en modern utgåva av ett medeltida bestiarium, som trycktes i Sverige på 1400-talet. Den kompletteras med en källa som är en modern sammanställning av material från flera olika medeltida källor.

Huvudkällan är *Dyalogus creaturarum moralizatus*, ett latinskt verk som troligen skrevs av en läkare från Milano vid namn Maynus de Mayneriis på 1300-talet. Den spreds sedan i Europa där den bland annat förekom på holländska och franska. Till Sverige kom *Dyalogus* 1483 av boktryckaren Johann Snell som tryckte den på originalspråket vid klostret Gråmunkeholmen i Stockholm. Den blev Sveriges första tryckta bok. För att fira 500-års jubileet av denna händelse bestämde sig Michaelisgillet, vars främsta syfte är att ge ut äldre skrifter i nutid, för att ge ut en svensk översättning av *Dyalogus* år 1983. Språkvetaren Monica Hedlund fick stå för översättningen medan zoologihistorikern och språkvetaren John Bernström bidrog med kommentarer för att det skulle bli lättare att förstå det ålderdomliga verket.³⁵ Dessa kommentarer ligger före varje avsnitt och behandlar främst bokens bilder. Övriga kommentarer står längst bak i verket och förklarar ord och begrepp som kan kännas främmande i nutid. Innehållet i *Dyalogus* är en mängd fabelliknande berättelser om djur, fantasivarelser samt mineraler med moraliserande syfte. Den latinska originaltexten ligger först i boken följt av den svenska översättningen. Den latinska delen är rikt illustrerad med träsnitt som beskriver texternas innehåll.³⁶

Dyalogus har valts att fungera som huvudkälla i denna uppsats då den är från medeltiden och därmed kan ge en inblick i hur man uppfattade djur på den tiden. Verket ger inblick i det senmedeltida samhället, men det finns även frågetecken kring det som är svåra att besvara men som ändå måste tas hänsyn till i uppsatsen. Ett av dessa är att man inte i nutid kan besvara om boken är baserad på en äldre handskreven förlaga, om den i så fall fanns som handskrift tidigare än 1300-talet, om den bygger på äldre texter eller ta reda på dess exakta spridningsmönster. Vad man kan säga är att den fanns i Italien på 1300-talet och att den vid 1400-talets slut hade spritts till andra delar av Europa inklusive Sverige. Den var därmed tillgänglig för åtminstone delar av den medeltida befolkning, som tidigare nämnts främst adel och kyrkan, under 1300- och 1400-talen. Denna bok var den första som trycktes i Sverige och man kan därför fråga sig varför man valde att trycka just *Dyalogus* och därmed göra den mer lättillgänglig för en större allmänhet. Man kan spekulera i om det berodde på en stor efterfrågan av bestiarier som *Dyalogus* och att den därför kan ha varit omtyckt och vällest åtminstone på senmedeltiden när boktryckarkonsten kom till Sverige. Man kan även fundera över om anledningen till att *Dyalogus* kom sig till Sverige berodde på dess koppling till

³⁵ Bernström (1983[1483]), s. VII f.

³⁶ Nationalencyklopedin (2014), sökord: *dialogus creaturarum moralizatus*, <http://www.ne.se/lang/dialogus-creaturarum-moralizatus>, hämtad 2014-04-23.

kyrkan då den trycktes vid ett kloster. Det är en intressant koppling till varför bestiarierna spreds till Sverige, även om den är svår att säkert fastställa.

Huvudkällan *Dyalogus* tar upp en mängd djur, men några av de djur som behövs i denna uppsats för att kunna säga något om svenska medeltidsmänniskors förhållande till lokala respektive mer avlägsna djur saknas. Bland dessa djur kan vårt svenska lodjur samt det mest avlägsna kattdjuret tiger nämnas.

En annan källa som tar upp kattdjur kommer därför att användas som komplement till *Dyalogus*. Den valda källan är *Bestiarium: en medeltida djurbok* av historikern Bo Eriksson. Denna bok är skriven i nutid, men bygger på källor från medeltiden. Eriksson har använt sig av olika medeltida källor och sammanställt dem i ett sorts kollage som inte är ett riktigt bestiarium men som delvis är uppbyggt som ett. Det ges beskrivningar av varje djur som det kunde stå i ett bestiarium kompletterat med en mer utförlig beskrivning av djuret och hur man har sett på det under medeltiden samt något tidigare. Eriksson utgår delvis från just *Dyalogus* som källa eftersom det är Sveriges enda kända medeltida bestiarium, men använder sig även av äldre texter som Eddorna, utländska bestiariet samt djurbeskrivningar och symbolik ur Bibeln då denna var en stor informationskälla på medeltiden.³⁷ I boken ges inga fotnoter som förklarar vilken källa som han har använt i vilket stycke. Eriksson räknar istället upp de typer av källor som han har använt sig av i bokens inledning samt i en bibliografi i slutet av boken. Vilka källor som han har använt sig av till de olika delarna av boken anges löpande i texterna, men bara till vissa djur och inte till allt han skriver om de djur som han har källor till. I vissa fall använder han sig av citat ur bland annat Bibeln och dessa kan därför räknas som primärkällor medan de referat som han använder sig av i den övriga texten måste anses vara sekundärkällor och därmed av mindre källkritiskt värde. De bestiariet som Eriksson anger som källor i texterna nämner han inga namn på men då han anger när texten är hämtad från *Dyalogus*, vilket är det enda bestiarium som man vet har funnits i Sverige på medeltiden, är det rimligt att anta att det är just utländska bestiariet som det rör sig om. Då denna uppsats undersöker den medeltida synen på djur och inte specifikt fokuserar på Sverige är även de utländska bestiariet som Eriksson refererar till av intresse för uppsatsen.

Erikssons bok är inte skriven på medeltiden som *Dyalogus*, utan är baserad på källor från den tiden som har sammanställts i nutid och det är därför troligt att deras sammanhang därmed kan ha förändrats. Denna källa är inte lika tillförlitlig som *Dyalogus*, men den är skriven av en historiker och baserad på källor som fanns tillgängliga på medeltiden. Att

³⁷ Eriksson (2009), s. 15 ff., 241 ff.

Erikssons verk inte har lika stort källkritiskt värde som *Dyalogus* måste tas hänsyn till och det påverkar hur tillförlitliga resultaten blir. Anledningen till att jag har valt att ta med Erikssons bok i uppsatsen trots dess brister i källvärde är att den behövs för att ge en rik bild av medeltida beskrivningar av kattdjur samt symboliken kring dem. Det vore svårare att få en bra uppfattning om detta om man bara använder sig av *Dyalogus* då den dels bara tar upp ett antal kattdjur och dels inte går in nämnvärt på symboliken kring de djur som finns med. Jag vill ge en bred bild av den medeltida uppfattningen av och symboliken kring kattdjur och fokuserar därför inte på en specifik tidsperiod under medeltiden, vilket gör att det material som Eriksson använder från sina olika källor ändå är relevanta för uppsatsen då de tillkom på eller åtminstone fanns tillgängliga under medeltiden.

4.2 Metod

I denna uppsats är det symboliken kring djur och hur den samspelar med de mer realistiska beskrivningarna av djuren i medeltida bestiarietexter som är av intresse. Metoden som kommer att användas är en kvalitativ textanalys av motsatspar. Bland dessa är magiskt/symboliskt respektive konkret/zoologiskt det viktigaste. Ett annat motsatspar av intresse och som kommer att undersökas är ifall djuren beskrivs med positiva, negativa eller båda typerna av termer. Djuren behandlas ett i taget där det dels är de mer symboliska och dels de mer konkreta beskrivningar av djuren som är av största intresse att se närmare på. Skillnader samt likheter mellan de två olika källorna kommer att belysas genomgående då de representerar två olika typer av källor vilket påverkar deras källvärde. Olika typer av beskrivningar för samma djur samt skillnader i beskrivningar mellan de olika djuren kommer sedan att analyseras i diskussionen. Detta kommer i sin tur leda fram till spekulationer kring vad det kan säga om den medeltida synen på just kattdjur utifrån deras beskrivningar i bestiarietexter. Som det redan har nämnts i inledningen kommer symbolbegreppet i denna uppsats att användas i sin enklaste form där symboler är en abstrakt innebörd som tillskrivs någonting konkret, i detta fall kattdjur. Närbesläktade begrepp som metaforer och liknelser kommer att räknas in i symbolbegreppet. De tolkningar av den medeltida symboliken kring kattdjuren som förekommer i undersökningen är hämtade ur källorna. För att analysera symboliken kommer texten att studeras utifrån vilka egenskaper som djuren tillskrivs, de termer som djuren beskrivs med samt vad dessa termer kan ha för betydelser. Förhållandet mellan mer symboliska och mer realistiska beskrivningar av djuren kommer att kopplas till de olika användningsområden och syften som bestiarietexterna har formats av.

Då de valda källorna har olika bakgrund och källvärde kommer de att undersökas på olika sätt för att det ska bli lättare att tolka materialet och dra slutsatser av det. Då *Dyalogus* både består av den översatta originaltexten från medeltiden och de kommentarer som Bernström lagt till under översättningen kommer dessa två delar av verket att anges separat i undersökningen. För att lättare kunna använda mig av Erikssons bok har jag valt att använda tabeller för att tolka hans material i undersökningen. Det blir då lättare att se varifrån han har hämtat de olika delarna i sitt material. Djurbeskrivningarna i cellerna presenteras i den ordning som Eriksson tar upp dem i sitt verk. Det gör att de båda kolumnerna i vissa fall hör ihop och i andra fall inte gör det. För att ytterligare förtydliga så kommer noterna till de olika beskrivningarna i tabellerna att sättas efter beskrivningarna, medan samma fotnot även gäller för källan han har angett till beskrivningen. Även texten som beskriver tabellerna är hämtade från samma källa och ingår därför i fotnoterna i tabellen de tillhör. Detta för att fotnoter efter både beskrivningen, källan till beskrivningen samt förklaringen av den skulle göra uppsatsen orimligt lång på grund av ett överdrivet antal upprepningar av fotnoter.

Bestiarier är oftast rikt illustrerade och bilderna spelade roll för hur man uppfattade texterna i dem. Bilderna i bestiarier föreställer antingen djuret som texten behandlar, moralen som texten innehåller eller både och.³⁸ Bilderna i bestiarierna kommer att nämnas i den utsträckning texterna som undersöks tar upp och beskriver bilderna och symboliken. Fokuset kommer dock att ligga på texterna och symboliken i dessa, medan bilderna endast fungerar som komplement till dem. Då det endast är de beskrivningar av bilderna ur materialet som står med i texten som behandlas i undersökningen kommer inga av bilderna att tas med i uppsatsen annat än den som finns på försättsbladet.

4.3 Avgränsningar

Det ämne som uppsatsen kommer att undersöka är hur djur beskrivs på medeltiden. Detta är ett intresseväckande område som ger upphov till många frågor och som därför lämpar sig väl för en vetenskaplig historisk undersökning. Den tidsperiod som har valts för uppsatsen är medeltiden vilket är en historisk tidsperiod som i större delen av Europa sträckte sig från 500-talet fram till slutet av 1400-talet och i Sverige låg något senare mellan 1000-talets mitt och fram till början av 1500-talet.³⁹ Medeltiden har valts då denna tidsperiod är intressant att studera just i förhållande till relationen mellan människa och djur, som tycks ha varit stark under denna tid. Huvudkällan *Dyalogus* är från sen medeltid och fanns därför tillgänglig

³⁸ Baxter (1998), s. 63.

³⁹ Österberg, Eva (2014), Sökord: *medeltiden*, <http://www.ne.se/lang/medeltiden>, hämtad 2014-06-05.

under åtminstone denna del av medeltiden. Den kan även ha funnits tidigare i handskriftsform. Texterna i Erikssons verk är hämtade från källor som fanns på medeltiden, som Bibeln och Eddorna. Detta gör att hela medeltiden fungerar som tidsperiod även om fokus ligger på den senare medeltiden när *Dyalogus* trycktes i Sverige. *Dyalogus* har valts ut för att det är det enda bestiarium som man vet fanns i Sverige under medeltiden och därför lämpar sig bra för denna uppsats. Erikssons bok fungerar mer som ett komplement till *Dyalogus* då den behandlar ett större antal djur som är av intresse för uppsatsen. Den bygger även på en mängd texter som fanns tillgängliga under den valda tidsperioden, vilket ger en större bild av den uppfattning om djur som man kunde ha under medeltiden. I materialet kommer endast de texter som behandlar ett utvalt antal djur att användas.

De djur som har valts att undersökas är kattdjur. En anledning till att just kattdjur har valts är att denna djurgrupp nämns flitigt i litteratur och bilder från medeltiden och därför verkar ha haft en central roll i den medeltida djurvärlden. En annan anledning till att kattdjur är intressanta att studera är att de finns över stora delar av världen. De finns både här i Norden och på mer avlägsna platser som medeltidens svenska befolkning knappast kan ha sett i verkligheten eller ens hört talas om. Det är tänkvärt att det inte bara är de nordiska djuren som nämns i bestiarierna, utan även mer avlägsna kattdjur som lejon, tigrar och geparder. Folk i det medeltida Europa hade ingen relation till dessa djur annat än vad som stod i Bibeln och i just bestiarierna. Att se dels hur djuren beskrivs rent fysiskt, men även vilka egenskaper och vilken symbolisk innebörd som tillskrevs dessa djur som för dem inte var annat än vaga fantasidjur, samt hur man beskrev de kattdjur som faktiskt fanns i folks närhet som tamkatter och lodjur är därför givande för att få insikter i det medeltida samhället. Fokuset i uppsatsen kommer vara att se på hur man beskrev kattdjuren i bestiarierna samt att se på vad det finns för förhållande mellan symboliken och de mer fysiska beskrivningarna av de utvalda kattdjuren. För att summera är kattdjur en varierad djurgrupp som verkar nämnas ofta i medeltida texter som symboler för det ena eller det andra. Samtidigt kan det tänkas ha funnits ett behov av att veta hur de mer avlägsna av dessa djur såg ut och uppförde sig i verkligheten. Hur man på medeltiden förhöll sig till det som är mer konkret respektive det som är mer symboliskt kommer därför att undersökas.

5. BAKGRUND

Här kommer det att presenteras vad det fanns för olika typer av relationer mellan människor och djur på medeltiden. Djur hade många roller och användningsområden i det medeltida samhället. Människor på medeltiden delade upp djur i tre kategorier vilka var vilda, tama samt

de som föll emellan dessa kategorier som rådjur, getter och huskatter. Den viktigaste funktionen som djur på den tiden hade var som egendom. De tre viktigaste funktionerna som de tama djuren fyllde var som arbetare, material samt för att visa status. Djur ansågs i det medeltida samhället existera endast för människans skull och betraktades som saker mer än som levande varelser. Bruksdjur var viktiga inkomstkällor och om man skadade någons djur krävdes kompensation. Man såg även till att skydda djuren genom att hålla dem inhägnade. Även som döda var djuren till nytta då lädervaror, skinkläder samt pergament var vanliga varor.⁴⁰

Dieten på medeltiden innehöll mycket kött från en mängd olika djur som boskap, fisk, fåglar och vilda djur. Ätandet av hästkött minskade samtidigt som griskött blev populärare. Att hålla mycket boskap sågs som maktutövning både över naturen och över de fattiga som inte hade råd med boskap. Mjök och mjölkprodukter var viktiga råvaror på medeltiden, men det var mest de lägre stånden som levde av det då de rika föredrog en diet bestående till största del av kött. Jakt var vanligt på medeltiden både för att få föda och som sport. Med tiden växte det fram olika ritualer kring utförandet av jakten och den avslutande slakten. De viktigaste bytesdjuren var hjortdjur och vildsvin, men även småvilt som harar jagades. Vilken mat man åt och hur mycket man hade råd att äta fungerade som en identitetsmarkör och visar vilken stor roll djuren spelade på medeltiden.⁴¹

Husdjur och sällskapsdjur var ovanliga vid medeltidens början då kyrkan var emot att man höll djur bara för sällskap istället för att göra nytta. Längre fram på medeltiden blev knähundar vanliga, trots kyrkans protester. Knähundar avlades fram för att vara så små och söta som möjligt och skulle likna människospädbarn. Det var främst högreståndskvinnor som hade knähundar på medeltiden och de behandlade dem som sina barn. Konflikten mellan att ha djur endast för nytta samt sällskapsdjur för status levde kvar under hela medeltiden. Sångfåglar och liknande djur räknades inte som sällskapsdjur då deras funktion var att visa hur människan hade tämjt naturen. Katter räknades inte heller som sällskapsdjur då de var bruksdjur som skulle fånga gnagare. Det var inte förrän på renässansen som andra typer av djur än knähundar började räknas som sällskapsdjur.⁴²

Den användning av djur som denna uppsats kommer att fokusera på är som symboler, metaforer samt exempel på ett visst beteende. Denna syn på djur var ingenting nytt som uppstod på medeltiden utan förekom redan på antiken i fabler och liknande berättelser. Texter

⁴⁰ Salisbury (2011), s. 10 ff., 17 ff.

⁴¹ Salisbury (2011), s. 35-46.

⁴² Salisbury (2011), s. 115 ff.

om djur som exempel blev vanliga under medeltiden då äldre fabler fick ett uppsving och bestiariegenren växte fram.⁴³ Djuren i bestiarierna, och andra liknande verk från samma tid, representerade människornas olika egenskaper. De speglade människornas samhälle där rovdjur var adeln, bytesdjur var vanligt folk och husdjur tjänstefolk. Man lät även olika djur representera olika karaktärsdrag hos människor, till exempel vargar som elaka och giriga tjuvar, får som dumma och lättlurade eller hundar som extremt lojala.⁴⁴

6. UNDERSÖKNING

6.1 Tamkatt

Den mer konkreta beskrivningen av tamkatten skiljer sig åt i de båda källorna. Det finns ingen tydlig beskrivning av katten i *Dyalogus*, men det antyds att katter fångade möss. På ett mer symboliskt plan beskrevs det hur katten jagade musen för att den lurade honom och vesslan att slåss med varandra när det egentligen var musen som var skurken i dramat. Detta beskrivs symbolisera hur vissa människor spred osämja mellan furstar som tidigare haft fred med varandra. Dessa lögnaktiga människor var avskydda av Gud och förtjänade att bestraffas.⁴⁵

Tabell 1. Beskrivningar av tamkatten i Erikssons verk

Konkret beskrivning		Symbolisk beskrivning	
Beskrivning	Källa	Beskrivning	Källa
Katten är ett fyrfota djur med god nattsyn som avskyr möss ⁴⁶	Det står inte varifrån denna text är hämtad	Kattens goda nattsyn och jakt av möss sågs som tecken på ondska och samspel med Djävulen ⁴⁷	Det står bara att detta var vad man ansåg på medeltiden och inte varifrån denna text är hämtad

I Erikssons bok beskrivs katter mer utförligt än i *Dyalogus* som fyrfota djur med god nattsyn som jagar möss. Även när det gäller symbolik skiljer sig Erikssons verk från *Dyalogus* då katten här framställs som ond utifrån sin nattsyn och förmåga att jaga möss.

6.2 Lodjur

⁴³ Salisbury (2011), s. 81 ff., 88 ff.

⁴⁴ Salisbury (2011), s. 100 ff.

⁴⁵ Mayneris, Maynus de (1983[1483]), *Dyalogus creaturarum moralizatus 1483: Skapelsens sedelärande samtal 1483*, s. 477 f.

⁴⁶ Eriksson (2009), s. 134.

⁴⁷ Eriksson (2009), s. 134.

Lodjuret nämns inte i *Dyalogus* och tas därför endast upp utifrån vad Erikssons verk skriver om det.

Tabell 2. Beskrivningar av lodjuret i Erikssons verk

Konkret beskrivning		Symbolisk beskrivning	
<i>Beskrivning</i>	<i>Källa</i>	<i>Beskrivning</i>	<i>Källa</i>
Lodjuret beskrevs som en varg med fläckar likt en leopard, som grävde ner sin stelnade urin i sanden ⁴⁸	Ingen exakt källa ges, men då resten av denna text tycks vara hämtat från ett bestiarium kan man anta att även detta är det	Lodjuret symboliserade avundsjuka och svartsjuka ⁴⁹	Det står bara att detta var vad man ansåg på medeltiden, men man kan tolka det som att även detta är från ett ospecificerat bestiarium
Lodjuret avbildades som en blå hund eller urinerande varg med klövar ⁵⁰	Hämtat ur ett ospecificerat medeltida bestiarium, som antagligen är utländskt då detta inte står med i <i>Dyalogus</i>	Lodjuret hörde samman med djävulen och beskrevs med negativa termer ⁵¹	Det står bara att detta var vad man ansåg på medeltiden, men man kan tolka det som att även detta är från ett ospecificerat bestiarium

På grund av lodjurets skygga natur kunde medeltida avbildningar av det skilja sig från verkligheten. Till exempel kunde det avbildas som en varg med klövar, som en blå hund eller som en varg med fläckar likt en leopard. När det gäller mer symboliska egenskaper ansågs att lodjuret grävde ner och vaktade sin stelnade urin symbolisera avund och svartsjuka och det förknippades ofta med negativa termer och ansågs tillhöra djävulen.

6.3 Lejon

Det djur som det finns mest beskrivet om i båda verken är lejonet. I Bernströms kommentarer till *Dyalogus* står det hur lejonet ofta avbildades som en lejonhane med en krona då det ansågs vara de vilda fyrfotadjurens konung. Han berättar även att lejon ibland avbildades med svansen kluven i tre vassa spetsar.⁵² I *Dyalogus* finns det flera berättelser som handlar om lejon eller om andra djur där lejon var närvarande. En av dessa berättelser handlar om ett lejon

⁴⁸ Eriksson (2009), s. 141.

⁴⁹ Eriksson (2009), s. 141.

⁵⁰ Eriksson (2009), s. 141.

⁵¹ Eriksson (2009), s. 141.

⁵² Bernström (1983[1483]), s. 389, 458.

som delade upp sin mark på sina två söner och gav dem order om att inte bråka med djuren som bodde där, att vårda marken samt att aldrig strida mot en människa. Den sonen som lydde fadern gick det bra för medan den andra sonen förstörde sin mark och blev dödad av en människa. Det berättas även hur ett annat lejon sade åt sin son att aldrig strida mot en människa, men istället sökte han upp en människa, blev fångad och förlorade sina klor när han lyckades fly. Sensmoralen i dessa båda berättelser var att man alltid ska lyssna på sina föräldrar och följa deras råd. En annan berättelse i *Dyalogus* handlar om att när djurens kung lejonet passerade böjde alla djur knä för honom utom elefanten som inte hade några knän. De andra djuren baktalade elefanten, men lejonet frågade istället varför han inte böjde knä och fick då svaret att elefanten skulle om han kunde. Lejonet svarade att elefanten istället skulle saluera honom. Lärdomen här är att man inte ska döma folk ohört och att det inte är den anklagade utan den som blir motbevisad som i slutändan är den skyldige. Detta ska domare i rättegångar rätta sig efter.⁵³ Ytterligare en berättelse handlade om ett lejon som var en duktig jägare och som därför valde ut det bästa bytet för att jaga, men det var för långt borta och kom undan. De andra bytesdjuren hade gömt sig så lejonet blev nedstämt och slutade jaga. Lärdomen här var att man ska veta hur man ska använda sina färdigheter för att uppnå bästa resultat istället för att ta på sig för mycket och misslyckas. Man ska även vara glad för det man har istället för att grubbla över det som man har förlorat. Ett annat lejon hade i sin ungdom anfallit djur som svin, oxar och liknande. När han blev gammal föll han i en snödriva och istället för att hjälpa honom upp valde djuren han anfallit att ge igen. Lärdomen här var att det man gjort mot andra får man i slutändan själv igen för. Ytterligare en historia om ett lejon i *Dyalogus* behandlade en herde som räddade ett lejon och sedan mötte samma lejon i lejongropen och blev då både skonad och räddad av lejonet. Ett annat lejon blev räddad från en giftorm av en riddare och följde sedan riddaren genom hela livet och ända in i döden. Det beskrivs hur båda dessa berättelser skulle förklara hur man skulle visa tacksamhet mot sina välgörare, något som man ansåg att djur var bättre på än människor.⁵⁴

Tabell 3. Beskrivningar av lejonet i Erikssons verk

Konkret beskrivning		Symbolisk beskrivning	
<i>Beskrivning</i>	<i>Källa</i>	<i>Beskrivning</i>	<i>Källa</i>

⁵³ Mayneriis (1983[1483]), s. 434 f., 439.

⁵⁴ Mayneriis (1983[1483]), s. 452 f., 467 f.

Lejonet beskrivs som de vilda djurens kung ⁵⁵	I <i>Physiologus</i> samt senare även av Isidorus ⁵⁶ , samt inom den medeltida heraldiken	Lejonet sov med öppna ögon vilket skulle symbolisera hur Jesus vakar över människorna ⁵⁷	Hämtat ur Psaltarens Psalm (121) i Bibeln
Lejonet beskrevs som både starkt och stolt ⁵⁸	Hämtat ur flera icke angivna bestiarier	Lejon ansågs föda döda ungar som återuppväcktes på den tredje dagen när deras far röt ⁵⁹	Detta stod för Jesus återuppståndelse, vilket Eriksson nämner men inte anger någon exakt källa ur Bibeln för
Lejon anföll som regel sällan människor ⁶⁰	Medeltida avbildningar av lejon anges som källa för detta	Lejonhonor symboliserade negativa egenskaper som högmod och en farlig typ av stolthet i en berättelse blev lejonhonan fångad av jägare, vilket symboliserade att förbjudna lockelser leder till synd och fördärv ⁶¹	Ingen exakt källa anges men formen på berättelsen och sensmoralen tycks vara hämtad från ett bestiarium eller ett annat didaktisk medeltida verk i samma stil
Det enda som kunde skrämma ett lejon var vita tuppar, eld, skorpioner samt höga ljud. De kunde även bli dödade av ormgift ⁶²	Ingen exakt källa anges	Lejon var en kungasymbol och tillskrevs barmhärtighet, stolthet, mod och styrka ⁶³	Hämtat ur icke namngivna medeltida bestiarier
Det fanns små lejon med lockig man samt stora med rak man	Hämtat från Isidorus	Jacob till sin äldsta son på sin dödsbädd: ”Ett ungt lejon är Juda. Du reser dig	Citat ur Första Moseboken (49:9) i Bibeln

⁵⁵ Eriksson (2009), s. 135

⁵⁶ Isidorus av Sevilla, ca. 560-636, var en medeltida ärkebiskop, helgon och lärd man som ligger bakom ett stort antal teologiska medeltida skrifter däribland encyklopedin *Etymologiae* som var en sammanställning av den tidens största teologiska texter, Nationalencyklopedin (2014), sökord: *Isidorus av Sevilla*, <http://www.ne.se/isidorus-av-sevilla>, hämtat 2014-05-21.

⁵⁷ Eriksson (2009), s. 136.

⁵⁸ Eriksson (2009), s. 136.

⁵⁹ Eriksson (2009), s. 136.

⁶⁰ Eriksson (2009), s. 136.

⁶¹ Eriksson (2009), s. 137.

⁶² Eriksson (2009), s. 135.

⁶³ Eriksson (2009), s. 136.

som var farligare än de mindre ⁶⁴		upp från ditt byte, min son. Han lägger sig ner och vilar som ett lejon, ett lejon som ingen vågar störa.” ⁶⁵	
Profeten Daniel överlevde lejongropen då en ängel täppte till lejonets mun så att det inte kunde äta Daniel ⁶⁶	Hämtat ur Daniels bok i Bibeln	Symboliken i berättelsen om profeten Daniel var att han blev räddad från lejonen tack vare hans tro ⁶⁷	Hämtat ur Daniels bok i Bibeln
Ett äldre lejon delade upp sina marker på sina två söner och sade åt dem att hålla sig väl med djuren där, sköta om skogen och aldrig anfälla människor. Den äldre brodern lydde fadern medan den yngre inte gjorde det. Den äldre fick det bra medan den yngre blev dödad ⁶⁸	Hämtat ur <i>Dyalogus</i>	Berättelsen om lejonets två söner går ut på att man ska lyda sina föräldrar för att det ska gå bra för en i livet ⁶⁹	Hämtat ur <i>Dyalogus</i>

Lejonet beskrivs även i Erikssons verk som de vilda djurens kung. Han beskriver hur man skiljde på små lejon med lockig man samt de farligare och större lejonen med rak man. När det gäller symboliska egenskaper kunde lejonet på olika sätt symbolisera Jesus. En annan biblisk figur som jämfördes med lejonet är Jakobs son Juda. Lejon jämfördes ofta med kungar och de egenskaper som de tillskrevs som barmhärtighet, stolthet, mod och styrka var vad man eftersökte i en god härskare. Lejonhonor symboliserade mer negativa egenskaper som högmod och en farlig typ av stolthet. I en berättelse som Eriksson återger klarade sig en gudfruktig man vid namn Daniel levande från lejongropen då en ängel täppte till lejonets

⁶⁴ Eriksson (2009), s. 135.

⁶⁵ Eriksson (2009), s. 136.

⁶⁶ Eriksson (2009), s. 138.

⁶⁷ Eriksson (2009), s. 138.

⁶⁸ Eriksson (2009), s. 139.

⁶⁹ Eriksson (2009), s. 139.

mun. Även Eriksson tar upp berättelsen ur *Dyalogus* om ett äldre lejon som delade upp sina marker på sina två söner.

6.4 Panter

Bernströms kommentarer i *Dyalogus* berättar att man inte visste att pantern var en leopard på medeltiden och att den därför kunde avbildas på en mängd olika sätt, till exempel som ett kortklippt får komplett med klövar.⁷⁰ Pantern beskrevs i själva texten ur *Dyalogus* som ett väldoftande djur som hade mörkgul päls översållad med små fläckar formade som ögon som skiftade i blått och vitt. Pantern var ett fredligt djur som efter att det ätit sig mätt drog sig tillbaka till sin håla och sov sedan där i tre dagar innan det vaknade och röt. Alla djuren hörde rytandet och följer den goda doft som kom ur panterns mun. Det enda djuret som inte följde pantern var draken, som var dess enda fiende. När det gäller mer symboliska beskrivningar berättades det i *Dyalogus* hur en panter födde upp ett svin för att äta och förbjöd svinet från att vältra sig i lera. Svinet vantrivdes med det och rymde för att kunna lera ner sig med de andra svinen. Symboliken var här att det är svårt att ändra sin natur, som att en panter inte kan ändra sina fläckar eller att ett svin inte kan vara renligt. Syndare och okyska jämfördes med svinet i denna berättelse.⁷¹

Tabell 4. Beskrivningar av pantern i Erikssons verk

Konkret beskrivning		Symbolisk beskrivning	
<i>Beskrivning</i>	<i>Källa</i>	<i>Beskrivning</i>	<i>Källa</i>
Pantern beskrivs som en fredlig best ⁷²	I <i>Physiologus</i>	Pantern kunde symbolisera Jesus ⁷³	I <i>Physiologus</i>
Pantern beskrivs som ett djur med vacker regnbågsskimrande päls ⁷⁴	Ur Salomons vishet (7:22-23)	Panterns mångfärgade päls stod för Jesus många goda egenskaper ⁷⁵	Ur Salomons vishet (7:22-23)

⁷⁰ Bernström (1983[1483]), s. 471.

⁷¹ Mayneriis (1983[1483]), s. 471.

⁷² Eriksson (2009), s. 142.

⁷³ Eriksson (2009), s. 142.

⁷⁴ Eriksson (2009), s. 142.

⁷⁵ Eriksson (2009), s. 142 f.

Pantern hade en väldoftande andedräkt ⁷⁶	Ur Psaltarens psalm 119:103 Höga visan, sångernas sång av Salomo (1:2-3) Samt ett icke namngivet bestiarium	Panterns andedräkt stod för Jesus predikningar ⁷⁷	Ur Psaltarens psalm 119:103 Höga visan, sångernas sång av Salomo (1:2-3) Samt ett icke namngivet bestiarium
---	---	--	---

Pantern beskrivs av Eriksson, till skillnad från *Dyalogus*, som ett djur med vacker regnbågsfärgad päls med väldoftande andedräkt. Enligt Eriksson beskrevs pantern symbolisk för det mesta i positiva termer under medeltiden och den symboliserade ofta Jesus. Dess färggranna päls symboliserade Jesus många goda egenskaper, medan dess väldoftande andedräkt stod för Jesus predikningar.

6.5 Gepard

Geparden är det enda av de medtagna djuren som bara behandlas i *Dyalogus* och inte nämns i Eriksson. I *Dyalogus* berättades det hur geparden härstammade från lejon och pantrar. De hade rödaktig päls med svarta fläckar och var mindre än lejon. Honorna beskrevs som modigare än hanarna. När geparder blev sjuka åt de människospillning för att bli friska igen. Geparder sågs som grymma djur som hade en osläcklig blodstörst. De tränades till jakt och om de inte lyckas fånga sitt byte var jägaren tvungen att ge dem ett nytt för att inte själv bli anfallen då dessa djur endast kunde lugnas med blodsutgjutelse. Den mer symboliska delen av berättelsen handlar om hur geparden inte kunde besegra en drake och därför bad enhörningen om hjälp, vilket ledde till att enhörningen blev dödad av draken. Lärdomen var här att man inte ska blanda sig i andras strider eftersom man då själv får sätta livet till för andras oförrätter. Någon tydligt symbolisk beskrivning av djuret i sig ges inte.⁷⁸ I Bernströms kommentarer kan man dock utläsa att geparden förknippades med leoparder och avbildades som lejon.⁷⁹

6.6 Leopard

Leopard är ett annat djur som inte tas upp i *Dyalogus* och därför endast behandlas utifrån Erikssons verk.

⁷⁶ Eriksson (2009), s. 144.

⁷⁷ Eriksson (2009), s. 144.

⁷⁸ Mayneriis (1983[1483]), s. 437 f.

⁷⁹ Bernström (1983[1483]), s. 437.

Tabell 5. Beskrivningar av leoparden i Erikssons verk

Konkret beskrivning		Symbolisk beskrivning	
<i>Beskrivning</i>	<i>Källa</i>	<i>Beskrivning</i>	<i>Källa</i>
Leoparden hade fläckig päls ⁸⁰	Citat ur Bibeln, av profeten Jeremia (13:23)	Leoparden ansågs befläckad vilket framkommer i citatet: ”kan nubiern ändra sin hudfärg eller leoparden sina fläckar” ⁸¹	Citat ur Bibeln, av profeten Jeremia (13:23)
Leoparden framställdes ofta som ett lejon ⁸²	I träsnitt ur medeltida bestiarier	Leoparden symbolik sammanlänkades med lejonets ⁸³	Inom den medeltida heraldiken
Leoparden i bestiarierna var en blandning av lejon och ett påhittat djur som kallades för pardus, då dess namn tycktes vara en sammansmältning av deras ⁸⁴	Ett referat hämtat från Isidorus ⁸⁵	Leoparden liknas vid apokalypsens odjur i citatet: ”Odjuret jag såg liknade en leopard, och dess fötter var som en björns och dess gap som gapet på ett lejon” ⁸⁶	Citat ur Bibeln, Uppenbarelseboken (13:2)

Erikssons beskriver hur leopardens kännetecken var dess fläckiga päls. Leoparden i bestiarierna var en blandning av lejonet samt ett påhittat djur som kallades för pardus på grund av att dess namn lät som en blandning av deras. Leoparden avbildades ofta som ett lejon. Symboliskt beskriver Eriksson hur leoparden kunde ha olika och ibland motsägelsefulla betydelser. Den beskrevs som apokalypsens odjur, men samtidigt förknippades den med lejon och de goda egenskaper som dessa gavs.

6.7 Tiger

Det sista djuret som kommer att tas upp är tigern som även det endast beskrivs av Eriksson.

⁸⁰ Eriksson (2009), s. 140.

⁸¹ Eriksson (2009), s. 140.

⁸² Eriksson (2009), s. 140.

⁸³ Eriksson (2009), s. 140 f.

⁸⁴ Eriksson (2009), s. 140.

⁸⁵ Se not 63.

⁸⁶ Eriksson (2009), s. 140.

Tabell 6. Beskrivningar av tigern i Erikssons verk

Konkret beskrivning		Symbolisk beskrivning	
<i>Beskrivning</i>	<i>Källa</i>	<i>Beskrivning</i>	<i>Källa</i>
Tigern beskrivs som stark, snabb och färggrann ⁸⁷	Ingen exakt källa anges, men antagligen samma källa som de övriga beskrivningarna	Tigern symboliserade starka modersinstinkter samt fåfänga ⁸⁸	Hämtat ur ett ospecificerat medeltida bestiarium som antagligen är utländskt då detta inte nämns i <i>Dyalogus</i>
Jägare fångade tigers ungar, vilket den försökte förhindra ⁸⁹	Hämtat ur ett ospecificerat medeltida bestiarium som antagligen är utländskt då detta inte nämns i <i>Dyalogus</i>	Tigern beskrevs övergripande i negativa termer ⁹⁰	Hämtat ur ett ospecificerat medeltida bestiarium som antagligen är utländskt då detta inte nämns i <i>Dyalogus</i>

Tigern beskrivs av Eriksson som ett starkt, färggrant och snabbt djur. När dess ungar fångades av jägare försökte den få dem tillbaka. Tigern förknippades med dåliga egenskaper som fåfänga samt starka moderskänslor, som man ansåg var dåliga egenskaper på medeltiden.

7. RESULTAT OCH AVSLUTANDE DISKUSSION

Som vi kan se ovan fanns det en mängd olika sätt att beskriva kattdjur på under medeltiden. För att få en överblick över dessa beskrivningar kommer de olika djuren att presenteras var för sig till att börja med för att sedan jämföras så att frågeställningen kan besvaras.

7.1 Analys av de olika djurbeskrivningarna

Vi börjar med tamkatten. *Dyalogus* och Erikssons verk beskriver båda hur tamkatter jagar möss. Det var kattens främsta uppgift i det medeltida samhället och det är därför inte konstigt att de mer verklighetsförankrade beskrivningarna av djuret fokuserade på denna förmåga. Symboliken kring katten var även den kopplad just till musjagande i de båda böckerna. I *Dyalogus* var katten, samt vesslan, de goda i berättelsen och deras musjagande blev rättfärdigat då musen var en uppviglande ränksmidare. Katten symboliserade i denna

⁸⁷ Eriksson (2009), s. 148.

⁸⁸ Eriksson (2009), s. 149.

⁸⁹ Eriksson (2009), s. 148 f.

⁹⁰ Eriksson (2009), s. 149.

berättelse furstar och andra högt uppsatta personer i samhället. Eriksson verk ger istället bilden av katten som en ond varelse som ansågs vara kopplad till djävulen, även om han inte anger varifrån denna uppfattning kommer ifrån så nämns den i forskningsläget och verkar ha varit vanlig under medeltiden. Dessa skilda symboliska beskrivningar visar hur katten tycks ha varit ett omtvistat djur på medeltiden som kunde representera olika saker beroende på sammanhanget.

Lodjuret beskrivs inte i *Dyalogus*, vilket i sig är intressant då detta är vårt enda större svenska kattdjur. Förklaringen till detta hör säkerligen samman med att *Dyalogus* från början skrevs i Italien där lodjuren är mindre vanliga och att man sedan inte kompletterat med mer inhemska djur när verket trycktes i Sverige. Eriksson går in på detta nordiska rovdjur och berättar att den i medeltida bestiariier beskrevs som en fläckig varg, vilket visar hur lite man egentligen visste om det skygga djuret. Det kan i sin tur ha bidragit till beskrivningen av de mer övernaturliga egenskaper som tillskrevs lodjuret, som att den svartsjukt vaktade sin stelnade urin samt att den stod i maskopi med djävulen. Lodjuret beskrevs alltså överlag med negativa symboliska termer trots att man knappt visste hur det såg ut.

Lejonet är det kattdjur som både *Dyalogus* och Eriksson har mest att säga om. *Dyalogus* beskriver lejonet som en kung som oftast avbildades med en krona på huvudet. Trots det var det sällan som berättelserna beskrev lejonet som kung. I många av berättelserna var lejonet den som gjorde fel och som man inte skulle härmna, vilket till exempel skulle symbolisera att man skulle lyda sina föräldrar, inte ta på sig mer än man kunde fullfölja samt att gamla oförätter kunde påverka en i framtiden. Dessa beskrivningar ställde lejonet i ett negativt ljus. Andra berättelser visade lejonet som en rättvis ledare samt att det visade sin tacksamhet mot de som hjälpte det. Dessa beskrivningar var mer positiva. Hos Erikssons verk ges olika beskrivningar av lejonet hämtade från en mängd olika källor som *Physiologus*, Isidorus Bibeln, *Dyalogus* och andra bestiariier. Vissa av beskrivningarna som anges kan tyckas osannolika, som att det sov med ögonen öppna och föddes döda för att sedan bli återuppväckta. Dessa beskrivningar bygger på symboliken kring Jesus och var därför mer symboliska än verklighetstroga. Andra egenskaper som lejonets barmhärtig, mod och styrka hade mer att göra med dess roll som djurens konung och beskrev hur en god kung skulle vara. Dessa skilda symboliska beskrivningar av samma djur visar hur olika syften man kunde använda samma djur till. En intressant aspekt som Eriksson berör är att medan lejonhanar oftast var positiva symboler som stod för kungar och Jesus, beskrevs lejonhonor i bestiarierna med mer negativa termer och fick symbolisera högmöd. Detta visar hur man på medeltiden skiljde mellan manliga och kvinnliga symboler även när det gällde djur.

Pantern är ett annat djur som beskrivs i båda källorna, men den fysiska beskrivningen skiljer sig åt i dem. I *Dyalogus* beskrevs pantern som ett vackert mörgult djur med svarta och vita ögonfläckar. Detta påminner mer om beskrivningen av en leopard, trots att Bernström påpekar att man på medeltiden inte visste att leoparden och pantern var samma djur. Avbildningen av djuret skiljer sig åt från beskrivningen av det och liknar mest ett kortklippt får. Även den mer symboliska beskrivningen av pantern påpekar att djuret var fläckigt då sensmoralen var att man inte kunde ändra sin natur på samma sätt som pantern inte kunde ändra sina fläckar. Vidare beskrevs pantern i *Dyalogus* som ett väldoftande djur som var vän med alla djuren utom draken och att den drog alla djuren utom draken till sig med sin väldoftande andedräkt efter att den har vaknat. Eriksson tar också upp dessa egenskaper, vilket han förklarar kommer ifrån *Physiologus* och ska symbolisera Jesus. Eriksson beskriver pantern som ett regnbågsfärgat djur och nämner ingenting om fläckar, istället menar han att de olika färgerna i pälsen enligt Bibeln stod för Jesus många goda egenskaper. Det finns alltså vissa olikheter i de fysiska beskrivningarna av pantern i de båda källorna, vilket i och för sig inte är så konstigt med tanke på att djuret inte fanns naturligt i områdena som källorna kommer ifrån. Det som båda källorna dock är överrens om är att pantern oftast beskrevs i positiva termer.

Geparden nämns i *Dyalogus* men inte av Eriksson, vilket gör att det inte ges en lika utförlig symbolisk beskrivning av detta djur då *Dyalogus* är mer vag när det gäller den medeltida symboliken. Rent fysiskt beskrevs geparden som ett fläckigt djur med rödaktig päls som var mindre än lejon men härstammade från dessa samt från pantrar. Djuret var blodtörstigt och användes vid jakt. Moralen i berättelsen som beskrevs handlar främst om enhörningen som inte skulle ha lagt sig i gepardens jakt. Vad detta säger om geparden är svårt att säga men kan handla om att den inte skulle ha dragit in någon annan i sin strid och därför handlade felaktigt. Detta djur är tydligt förknippat med jakt, vilket är en mer konkret beskrivning än vad som ges i många andra kattdjursbeskrivningar i *Dyalogus*. Man verkar dessutom ha vetat att geparden var besläktad med andra kattdjur samt att det hade fläckig päls, även om den avbildades som ett lejon.

Leoparden är ett annat djur som *Dyalogus* inte nämner, men som på grund av sin fläckiga päls kan ha blandats ihop med andra fläckiga kattdjur då både geparden och pantern beskrevs med fläckar i *Dyalogus*. Eriksson beskriver hur Isidorus på medeltiden trodde att leoparden var en blandning av ett lejon och ett fantasimonster vid namn pardus samt att det ofta avbildades som ett lejon i den medeltida konsten. Även när det gäller symboliken tycks leoparden ofta ha förknippats med lejonet och symboliserade främst makt. Den kunde också

symbolisera mer negativa företeelser som apokalypsens odjur i Bibeln. Leopardens roll under medeltiden var överlag otydlig, både när det gällde de mer konkreta och de mer symboliska beskrivningarna.

Tigern är det sista kattdjuret som behandlas och dessutom det mest avlägsna. Det kan vara en anledning till att det inte nämns i *Dyalogus*. Tigern beskrevs enligt Eriksson i medeltida bestiariet som ett starkt, snabbt och färggrant djur. Dessa egenskaper är i sig inte negativa, men den symboliska innebörden som tigern gavs var fåfänga samt en alltför stark modersinstinkt. Detta verkar följa samma tema som lejonhonan där kvinnliga egenskaper ansågs negativa jämfört med mer manligt betonade egenskaper. Även tigern beskrivs främst i förhållande till jakt, men i detta fall som ett byte.

7.2 Jämförelse av de olika djurbeskrivningarna

Man kan se att det finns både likheter och skillnader i beskrivningarna av de olika kattdjuren. Vissa djur som lejon och pantrar beskrevs överlag positivt då de främst förknippades med Jesus. Andra djur som tigrar och lodjur gavs främst en negativ symbolisk innebörd. Resten av djuren däribland leoparder, tamkatter och i viss grad även lejon hade både negativa och positiva beskrivningar. Man kan även se andra teman då några av djuren som tamkatter, geparder och tigrar gavs mer realistiska beskrivningar av jaktbeteenden än de övriga djuren. De djur som gavs de mest symboliska beskrivningarna var lejon, pantrar samt leoparder. Vad säger detta om hur man förhöll sig till dessa olika djur? Överlag så kan man se att de djur som det finns mest beskrivet om är lejonet och pantern och dessa beskrivningar är dessutom hämtade från en mängd olika källor och tycks därför vara vanligt förekommande under medeltiden, men det betyder inte att dessa beskrivningar är de mest realistiska utan är tvärtom de mest symboliska. Att dessa djur beskrivs mer abstrakt kan bero på att de inte finns lokalt i områdena som källorna kommer ifrån och att det man fått veta om djuren därför kan komma från symboliska källor som Bibeln och sedan ha återanvänts i andra källor då det var så man sammanställde texter på medeltiden. Att tamkatter främst beskrevs utifrån deras faktiska förmåga att jaga möss är inte så konstigt då dessa djur fanns lokalt i Europa under medeltiden och att man därför kände till deras beteende. Vad som är mer förvånande är att mer avlägsna djur som geparder samt tigrar även de beskrivs främst utifrån deras jaktbeteende. Man kan spekulera i att detta kan bero på att dessa djur främst kom i kontakt med människan i förhållande till jakt och därför beskrevs i dessa termer när man berättade vidare om dem. Ett intressant djur när det gäller avlägsna och lokala skillnader och likheter är lodjuret då detta svenska kattdjur gavs väldigt underliga beskrivningar både när det gäller utseende och

beteende. Detta kan bero på att lodjuret är ett skyggt djur som sällan ses av människan och därför blev misstaget för en fläckig varg, vilket är ett mer synligt svenskt rovdjur. Just tiger och lodjur nämns ytterst lite om av Eriksson och tycks vara hämtade från färre källor än till exempel lejon, vilket säger någonting om hur lite folk verkade känna till om dessa djur.

7.3 Återkoppling till forskningsläget

En aspekt av relationen mellan människa och djur på medeltiden som berörs på flera håll i forskningsläget är att gränsen mellan djur och människa på vissa håll kunde bli otydlig. Detta kan kännas igen i några av de berättelser ur *Dyalogus* där djuren på olika sätt hade mänskliga roller och skulle lära läsarna någonting som relaterade till deras vardag. Exempel på det är hur lejonet delade upp sin mark mellan sina söner samt hur pantern födde upp en gris till mat. Dessa mer mänskliga beteenden hos djuren förekommer främst i *Dyalogus* och inte i Erikssons verk annat än när Eriksson använder sig av just *Dyalogus*. Det kan höra samman med att *Dyalogus* syfte var att fungera som ett didaktiskt verk, medan Eriksson mer fokuserar på de abstrakt symboliska beskrivningarna han hämtat ur Bibeln samt de mer fysiska beskrivningarna han hämtat ur utländska bestiariet istället för didaktiken. Man kan därför spekulera i om de utländska bestiariet som han använder sig av fokuserar mer på konkreta beskrivningar av djuren och därmed riktar sig mer till adeln än kyrkan, eller om Eriksson har valt att endast ta med dessa typer av beskrivningar. De olika typerna av beskrivningar mellan Eriksson och *Dyalogus* kan därmed bero både på att Eriksson använder sig av flera olika typer av källor som kan ha olika syften medan *Dyalogus* främst fokuserar på att lära ut moral och värderingar. Vad som är än mer intressant är dock att det finns likheter mellan hur *Dyalogus* och Erikssons källor som Bibeln, Isidorus och *Physiologus* beskriver djuren. Detta kan bero på att *Dyalogus* är senare än dessa källor och därmed kan vara delvis baserad på dem.

En synpunkt som berörs i forskningsläget är ifall äldre bestiariet ger en mer symbolisk beskrivning av djuren medan senare bestiariet är mer zoologiska. Detta är svårt att besvara i denna uppsats då *Dyalogus* är från senare delen av medeltid medan Erikssons verk är baserat på en mängd olika medeltida källor som vi inte vet exakt från vilken källa som de olika texterna är hämtade alla gånger. Vad man kan säga är att *Dyalogus* i vissa fall ger mer fysiska beskrivningar och i andra fall mer symboliska, vilket kan betyda att den ovannämnda hypotesen är riktig. Detta är en intressant aspekt som vore intressant att utveckla vidare inom forskningen av bestiariet och medeltida djursymbolik.

I forskningsläget beskrivs det i flera verk hur tamkatter främst förknippades med sin roll som musjägare och hur detta bland annat kunde symbolisera ondska, vilket stämmer väl

överrens med vad som kommit fram i denna uppsats. Lejonet är ett annat exempel på hur forskningslägets beskrivningar av kattdjur går igen i denna uppsats resultat då man nämner hur lejonet både kunde vara en positiv symbol som representerade Jesus och hur en kung skulle vara, samt att det kunde ha en mer negativ betydelse i andra sammanhang. Att tigern hade en negativ symbolisk innebörd och pantern en positiv sådan är andra exempel på likheter mellan denna uppsats och tidigare forskning om djursymbolik. Det visar hur dessa roller som kattdjuren fyllde på medeltiden gick igen i flera källor och därför kan sägas representera medeltiden som period överlag och alltså inte bara de källor som har använts i denna uppsats.

Det beskrivs även i forskningsläget hur *Dyalogus* var den första boken som trycktes i Sverige, vilket man kan tänka sig beror på att den typen av moraliserande böcker var populära på medeltiden och att det därför fanns en efterfrågan på dem. Om det är djurbeskrivningarna eller den moraliserande symboliken i dem som var den största anledningen till denna popularitet är svårt att säga idag, men oavsett vilket så spred sig dessa djurberättelser till en större del av befolkningen när böckerna trycktes och därmed blev mer tillgängliga. Detta säger någonting om hur befolkningen kom i kontakt med och därmed skapade sig en uppfattning om djur som de själva aldrig hade sett och möjligtvis bara hade en vag idé om. Bestiarierna borde därför ha bidragit till att skapa den medeltida uppfattningen om dessa djur i områden där de inte fanns lokalt. Denna uppfattning kan sedan ha funnits kvar och utvecklats med tiden i takt med att ny kunskap kommit fram så att de gamla uppfattningarna om djuren ändå levt kvar i någon mån.

7.4 Återkoppling till frågeställning, syfte och problem

Problemet som denna uppsats undersöker är ifall det finns olika typer av beskrivningar i bestiarietexterna som kan bero på de olika syften som dessa texter hade i det medeltida samhället samt om djurbeskrivningarna påverkades av om djuren fanns lokalt eller levde i andra delar av världen. Syftet var att se på hur kattdjur beskrevs i medeltida bestiariet och vad detta kan säga om dåtidens uppfattningar om dessa djur samt om beskrivningarna av närbelägna och utländska kattdjur skiljer sig åt och i så fall på vilket sätt. Frågeställningarna speglar både problemet och syftet och låt oss därför se närmare på hur de förhåller sig till materialet.

Den första frågan var om det finns olika typer av beskrivningar i bestiarierna som speglar de olika syftena som bestiarierna hade på medeltiden? Svaret tycks i detta fall vara att det finns olika typer av beskrivningar som i vissa fall var mer konkreta och försökte förklara hur djuren såg ut och betedde sig, som att lejon hade man, geparder hade fläckar och katter

fångade möss. Sedan finns det andra beskrivningar som var mer symboliska och syftade till att lära ut olika moraler som att man skulle lyda sina föräldrar eller förknippade djuren med olika egenskaper som att tigrar ansågs vara fåfänga och lejonhonor vara högmodiga. Motsatsparet konkret respektive symboliskt förekommer alltså båda två i alla djurtexter som behandlas ur *Dyalogus* och Erikssons verk. Då bestiarierna både skrevs för att lära ut kristen moral samt för att fungera som nöjesläsning för adeln kan man anta att de mer konkreta beskrivningarna av djuren uppskattades mer av adeln medan symboliken och moralen mer föll de kyrkliga läsarna i smaken. En annan typ av motsatspar som undersöks är ifall det finns positiva respektive negativa termer i djurbeskrivningarna. Resultatet visar att det finns både negativa och positiva beskrivningar i materialet i olika mängd beroende på djur. Vissa av djuren beskrevs nästan uteslutande i positiva termer som pantrar och i viss mån lejon, medan andra nästan uteslutande framställdes negativt som lodjur och tigrar. Resten av djuren, vilka är leopard, tamkatt och gepard, gavs både positiva samt negativa beskrivningar. Denna polarisering kan verka förvirrande, men hör antagligen samman med de syften som de olika texterna skrevs för. Vissa av texterna skulle förklara någonting, medan andra skulle avskräcka folk från att göra någonting och detta borde ha påverkat hur djuren framställdes. De djur som främst beskrevs som positiva, som lejon och pantrar, kopplades till Jesus som hade en upphöjd ställning under medeltiden, medan de djur som främst gavs negativa attribut verkar vara de som man hade minst vetskap om som tigrar och lodjur. Djuren som beskrevs med skiftande termer var främst katter och leoparder vilket borde betyda att man var osäker på dessa djurs roll och därför kunde använda dem i flera syften. De bakomliggande syftena med bestiarietexterna tycks därmed spela en stor roll för hur man framställde djuren i dem.

Hur är det då med den andra frågan om skillnader och likheter i beskrivningarna av inhemska och avlägsna katterdjur? Fanns det några sådana och i sådant fall vilka? De inhemska djuren är i detta fall tamkatter samt lodjur som förekom i Europa, vilka det överlag inte finns så mycket skrivet om annat än att katter jagade möss och vad det kan representera samt att lodjuren var fläckiga vargar som styrdes av svartsjuka och avund. Att tamkatter beskrevs på ett realistiskt sätt är inte så konstigt då de levde nära inpå medeltidens människor, medan lodjur däremot var skygga djur som sällan hade kontakt med människor och som man därför inte tycktes veta så mycket om. När det gäller de avlägsna djuren finns det dels de som kännetecknades av mer symboliska beskrivningar som lejon, pantrar och leoparder samt de djur som mer beskrevs utifrån deras faktiska relation till jakt som geparder och tigrar. Denna uppdelning kan bero på att de mer symboliskt beskrivna djuren förknippades med Bibeln och att man därför fått sin uppfattning om dem mer från det hållet, medan tigern och geparden

snarare har fått sin beskrivning utifrån deras relation till och nytta för människan, precis som tamkatten. Detta kan vara kopplat till de olika användningsområden som bestiarierna hade genom att de både lästes inom kyrkan samt fungerade som underhållning av adeln. De mer symboliska och bibliska beskrivningarna av djuren borde då vara mer avsedd för de kyrkliga syftena medan de mer konkreta och jaktbetonade beskrivningarna kan tänkas vara mer riktade till adeln. Överlag låg de fysiska beskrivningarna av djuret oftast ganska nära de verkliga djuren, utom lodjuret, och beskrevs oftast som att likna varandra. Flera av djuren avbildades ofta på medeltiden i bland annat vapensköldar och man kan därför spekulera i om dessa avbildningar baserades på verkliga bilder av djuren eller om man tog ett kattdjur som mall och sedan gjorde om det efter de särdrag som djuret beskrevs med som fläckar eller liknande. Överlag kan man konstatera att de olika typerna av beskrivningar som hör samman med bestiariernas olika syften tycks ha en större inverkan på hur de olika djuren beskrevs än djurens geografiska utbredning.

7.5 Slutsatser

För att sammanfatta resultaten så fanns det bland de kattdjur som har tagits upp i uppsatsen en mängd olika typer av beskrivningar som speglar de olika syften och målgrupper som de skrevs för. Det tycks vara dessa syften som styrde hur djuret beskrevs medan djurets geografiska närhet verkade spela mindre roll överlag. Båda motsatsparen som undersöktes fanns representerade i materialet men i olika mängd beroende på djur och källa. De djuren som överlag beskrevs mer symboliskt var även de djur som hade flest positiva termer, medan de mer realistiska beskrivningarna var mer negativa. Resultaten i denna uppsats överensstämde till stor del med tidigare forskning vilket gör att dessa resultat borde gälla i större utsträckning än i de två valda källorna och därför kunna säga någonting om hur man överlag förhöll sig till och såg på kattdjur under medeltiden.

Avslutningsvis kan man konstatera att djur var en stor del av det medeltida samhället på olika sätt och kattdjur var inget undantag. Från de halvilda musjägarna som strök runt människornas bostäder, till de skygga lodjuren som man ibland kunde skymta i de svenska skogarna, till de fantastiska lejonkungarna man kunde se i medeltida konst eller de avlägsna tigrarna som man kanske hade hört talats om men aldrig sett kan man säga att kattdjuren var en viktig del både i det vardagliga livet på medeltiden samt i den symbolvärld som utmärkte den tiden. Kattdjur har alltid fascinerat människan och medeltiden är inget undantag då kattdjuren var en stor del av det medeltida samhället och beskrivningarna av dem från denna tid kan därför säga någonting om medeltidsmänniskornas sätt att förhålla sig till djur. Den

starka medeltida relationen till kattdjur är ingenting som försvann med tiden utan lever kvar än idag i bland annat våra bortskämda huskatter, i de vilda katter vi åker till djurparker för att se eller i den medeltida djursymboliken som fortfarande lever kvar i nutida filmklassiker som till exempel *Lejonkungen*.

8. SAMMANFATTNING

Denna uppsats undersöker hur man förhöll sig till och såg på djur under medeltiden genom att undersöka hur en utvald djurgrupp beskrevs i en populär typ av medeltida djurböcker som kallas för bestiariet.

Forskningsläget består av olika verk som behandlar den medeltida synen på djur, den medeltida djursymboliken samt bestiariet. Ett tema som flera forskare går in på är att just under medeltiden kunde gränsen mellan människa och djur vara något otydlig, vilket de tror berodde på att man började förknippa djur med mänskliga egenskaper. Andra forskare fokuserar mer på hur man kan utföra en undersökning genom att använda bestiariet och djursymbolik. Det finns ett avsnitt som behandlar vad forskningsläget har att säga om symboliken kring den utvalda djurgruppen som undersöks i denna uppsats. Ett annat avsnitt behandlar böcker och bokproduktionen på medeltiden för att ge en inblick i det sammanhang som fanns kring bestiariet och andra liknande verk.

Problemet i uppsatsen handlar om hur de olika användningsområden och målgrupper som bestiarierna hade på medeltiden påverkade hur djuren beskrevs i dem och därmed hur man uppfattade dessa djur. Även hur dessa texter förhöll sig till och beskrev lokala respektive avlägsna djur undersöks. Den djurgrupp som har valts ut är kattdjur då detta är en djurgrupp som finns både lokalt och avlägsen samt som på flera olika sätt var en del av medeltidsmänniskornas föreställningsvärld. Syftet var att se på hur kattdjur beskrevs i bestiariet från medeltiden samt vad dessa beskrivningar kan säga om dåtidens uppfattningar om dessa djur. Även ifall beskrivningarna av svenska och mer avlägsna kattdjur skiljer sig åt och i så fall på vilket sätt undersöks i uppsatsen.

De frågeställningar som uppsatsen var uppbyggd kring är:

- *Finns det olika typer av beskrivningar i bestiarierna som speglar de olika syftena som bestiarierna hade på medeltiden?* samt
- *Finns det skillnader och likheter i beskrivningarna av inhemska och avlägsna djur och hur ser dessa i så fall ut?*

Det material som fungerar som huvudkälla i uppsatsen är *Dyalogus creaturarum moralizatus*, ett senmedeltida bestiarium som skrevs i Italien på 1300-talet och trycktes i

Sverige för första gången vid 1400-talets slut. För att ge en bredare bild av den utvalda djurgruppen har ytterligare ett verk inkluderats. Det är *Bestiarium: en medeltida djurbok* som är baserad på medeltida källor men sammanställd i nutid av historikern Bo Eriksson. Detta verk har inte lika starkt källkritiskt värde som *Dyalogus* men fungerar som ett bra komplement då den tar upp ett större antal kattdjur samt går mer in på den medeltida symboliken kring dessa. Den metod som används i undersökningen är en textanalys av motsatspar för att se på likheter och skillnader i hur de utvalda djuren beskrivs i bestiarietexterna. Det är främst förhållandet mellan symboliska respektive konkreta beskrivningar av djuren som undersöks, men även ifall de beskrivs med positiva eller negativa termer granskas. Erikssons material är uppställt i ett antal tabeller för att det lättare ska kunna användas i analysen.

Resultatet visar att det finns olika typer av beskrivningar i texterna som dels är mer symboliska och därmed borde härledas till bestiariernas kyrkliga användning samt mer konkreta beskrivningar som kan tänkas höra samman med bestiariernas roll som nöjesläsning för adeln. Det är denna uppdelning mellan mer konkreta och mer symboliska beskrivningar av djuren som tycks styra hur djuret framställs, medan dess geografiska närhet tycks spela mindre roll. Om djuren beskrivs med positiva eller negativa termer verkar bero till största delen på vilket syfte som texten skrevs i. De beskrivningar av djuren som ges stämmer i stort sett överrens med vad man i forskningsläget har att säga om just kattdjur. Slutsatsen är i denna uppsats att kattdjur fyllde olika roller på medeltiden, både som fysiska djur som främst förknippades med jakt samt som mer symboliska varelser som förknippades med bibliska figurer och symbolik. Djurens geografiska läge tycks överlag ha spelat en mindre roll för hur man beskrevs djuren medan syftet som djurbeskrivningarna skrevs verkar ha varit en viktigare faktor. De olika användningsområdena för djurbeskrivningar säger någonting om hur man uppfattade och förhöll sig till kattdjur på medeltiden. Det medeltida sättet att förhålla sig till dessa djur har i vissa fall levt kvar än idag.

KÄLL- OCH LITTERATURLISTA

Källor

Bernström, John (red.) (1983[1483]), *Dyalogus creaturarum moralizatus 1483: Skapelsens sedelärande samtal 1483*, Uppsala: Michaelisgillet.

Eriksson, Bo (2009), *Bestiarium: en medeltida djurbok*, Stockholm: Dialogos.

Mayneriis, Maynus de (1983[1483]), *Dyalogus creaturarum moralizatus 1483: Skapelsens sedelärande samtal 1483*, Uppsala: Michaelisgillet.

Litteratur

Bawcutt, Priscilla (1997), "Nature in Tooth and Claw", i Houwen, L. A. J. R. (red.) (1997), *Animals and the symbolic in mediaeval art and literature*, s. 93-106.

Baxter, Ron (1998), *Bestiaries and their users in the Middle Ages*, Stroud: Sutton.

Bernström, John (1958), "Dialogus creaturarum moralizatus", i *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid*, band 3.

Clark, Willene B. & McMunn, Meradith T. (1989) "Introduction" i Clark, Willene B. & McMunn, Meradith T. (red.), *Beasts and birds of the Middle Ages: the bestiary and its legacy*, s. 1-11.

Dawes, Elizabeth (1997), "Pulling Chestnuts out of the Fire", i Houwen, L. A. J. R. (red.) (1997), *Animals and the symbolic in mediaeval art and literature*, s. 155-170.

Eriksson, Bo (2009), *Bestiarium: en medeltida djurbok*, Stockholm: Dialogos.

Flores, Nona C. (red.) (1996), "Introduction", i Flores, Nona C. (red.), *Animals in the Middle Ages: a book of essays*, s. IX-XVI.

Johannesson, Kurt (1987) i Lönnroth, Lars & Delblanc, Sven (red.), *Den svenska litteraturen. 1: Från forntid till frihetstid*, s. 124-139.

Karlsson, Lennart & Swahn, Jan-Öjvind, Sökord: bestiarius, *Nationalencyklopedin*, elektronisk källa: <http://www.ne.se/lang/bestiarius>, hämtat 2014-02-13.

Kjeldstadli, Knut (1998), *Det förflutna är inte vad det en gång var*, Lund: Studentlitteratur.

Lejonkungen, DVD, regisserad av Roger Allers och Rob Minkoff, Walt Disney Pictures, Burbank, 1994.

McNelis III, James I. (1997), "A Greyhound Should Have 'Eres in þe Manere of a Serpent'" i Houwen, L. A. J. R. (red.) (1997), *Animals and the symbolic in mediaeval art and literature*, s. 67-76.

Mermier R. Guy (1989), "The Phoenix: Its Nature and Its Place in the Tradition of the *Physiologus*", i Clark, Willene B. & McMunn, Meradith T. (red.), *Beasts and birds of the Middle Ages: the bestiary and its legacy*, s. 69-87.

Nationalencyklopedin (2014), sökdord: *dialogus creaturarum moralizatus*, <http://www.ne.se/lang/dialogus-creaturarum-moralizatus>, hämtad 2014-04-23.

Nationalencyklopedin (2014), sökdord: *Isidorus av Sevilla*, <http://www.ne.se/isidorus-av-sevilla>, hämtad 2014-05-21.

Nationalencyklopedin (2014), sökdord: *liknelse*, <http://www.ne.se/lang/liknelse>, hämtad 2014-04-15.

Ney, Agneta (2012) "Uselt att vara varg. Om vargterminologi i västnordisk litteratur och rättsuppfattning", i *Historisk Tidskrift* nr 3 2012, s. 483-489.

Pfeffer, Wendy (1989), "Spring, Love, Birdsong: The Nightingale in Two Cultures" i Clark, Willene B. & McMunn, Meradith T. (red.), *Beasts and birds of the Middle Ages: the bestiary and its legacy*, s. 88-95.

Piltz, Anders (1987), "Medeltidskyrkans genrer, 1150-1520", i Lönnroth, Lars & Delblanc, Sven (red.), *Den svenska litteraturen. 1: Från forntid till frihetstid*, s. 57-92.

Robbins, Mary E. (1996), "The Truculent Toad in the Middle Ages", i Flores, Nona C. (red.), *Animals in the Middle Ages: a book of essays*, s. 25-48.

Robin Hood, VHS, regisserad av Wolfgang Reitherman, Walt Disney Pictures, Burbank, 1973.

Rowland, Beryl (1989), "The Art of Memory and the Bestiary", i Clark, Willene B. & McMunn, Meradith T. (red.), *Beasts and birds of the Middle Ages: the bestiary and its legacy*, s. 12-25.

Salisbury, Joyce E. (2011), *The beast within: animals in the Middle Ages*, 2 upl., London: Routledge.

Schmitt, Jean-Claude (1985), *Den heliga vinthunden: Sankt Guinefort, helgon & hund*, Stockholm: Författarförl.

Sonesson, Göran, Edsman, Carl-Martin & Sandström, Sven (2014), *Nationalencyklopedin*, sökdord: symbol, <http://www.ne.se/lang/symbol>, hämtad 2014-04-15.

Thomas, Keith & Broberg, Gunnar (1988), *Människan och naturen*, Stockholm: Ordfront.

Ziolkowski, Jan M. (1997), "Literary Genre and animal Symbolism", i Houwen, L. A. J. R. (red.) (1997), *Animals and the symbolic in mediaeval art and literature*, s. 1-24.

Österberg, Eva (2014), Sökdord: medeltiden, *Nationalencyklopedin*, elektronisk källa: <http://www.ne.se/lang/medeltiden>, hämtad 2014-06-05.

Bildkälla

Bild på försättsbladet; detalj ur ”Etthundrafemte samtalet om haren som rättslär” i den onummerade latinska delen av Bernström, John (red.) (1983[1483]), *Dyalogus creaturarum moralizatus 1483: Skapelsens sedelärande samtal 1483*, Uppsala: Michaelisgillet.